МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0133-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньої програми «Початкова освіта»
О. В. Лебідь

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к.пед.н., доцент_____
О. О. Самсонова

Рецензент: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н., професор _____
М. Д. Дяченко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«____» _____2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Лебідь Ользі Володимирівні

1. Тема роботи: «Формування читацької компетентності молодших школярів засобами казки»
керівник роботи Самсонова Олена Олександрівна, к.пед.н, доцент, затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 р. № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи: 23 листопада 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): проаналізовано стан розробленості проблеми у педагогічній літературі та уточнено сутність ключових понять дослідження; визначено концептуальні засади формування читацької компетентності молодших школярів; з'ясовано та обґрунтовано роль казки у формуванні читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку; досліджено рівень сформованості читацької компетентності молодших школярів; розроблено методичні рекомендації з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

5. Перелік графічного матеріалу: 3 рисунка, 6 таблиць з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Самсонова О.О.	03.02.24 р.	03.02.24 р.
Розділ 1	Самсонова О.О.	15.04.24 р.	15.04.24 р.
Розділ 2	Самсонова О.О.	14.09.24 р.	14.09.24 р.
Висновки	Самсонова О.О.	18.11.24 р.	18.11.24 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	

Студент _____ Лебідь О. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Самсонова О. О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 65 с., 6 таблиць, 3 рисунка, 62 джерела, 1 додаток.

Мета дослідження полягає у розробленні методичних рекомендації з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

Об’єкт дослідження – процес формування читацької компетентності учнів початкових класів.

Предмет дослідження – методичні рекомендації з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

Методи дослідження: теоретичні – вивчення та аналіз науково-методичної літератури з досліджуваної теми; емпіричні – педагогічне спостереження; бесіди; педагогічний експеримент (констатувальний етап) для визначення рівня сформованості читацької компетентності учнів початкової школи; статистичні – якісний та кількісний аналіз даних констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

Теоретичне значення дослідження полягає в конкретизації сутності поняття «читацька компетентність», науковому обґрунтуванні ролі казки у формуванні читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні методичних рекомендацій з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

Галузь використання: заклади освіти.

ЧИТАЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, КОМПЕТЕНТНІСТЬ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, КАЗКА, ФОРМУВАННЯ, НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

SUMMARY

Lebyd O. V. Formation of reading competence of younger students by means of Fairy Tale.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (62 items, 4 of foreign origin), and 1 addenda on 10 pages.

The research reveals the pedagogical problem of forming the reading competence of younger schoolchildren by means of fairy tales.

The purpose of the study is to develop methodological recommendations for increasing the level of reading competence of younger schoolchildren by means of fairy tales.

The research tasks:

1. Analyze the state of development of the problem in pedagogical literature and clarify the essence of the key concepts of the study.

2. To determine the conceptual principles of the formation of reading competence of younger schoolchildren.

3. To find out and substantiate the role of fairy tales in the formation of reading competence of children of primary school age.

4. To study the level of formation of reading competence of younger schoolchildren.

5. To develop methodical recommendations for increasing the level of reading competence of younger schoolchildren by means of fairy tales.

The research object of the qualifying work is process of formation of reading competence of primary school students.

The subject of the research is methodological recommendations for improving the level of reading competence of younger schoolchildren by means of fairy tales.

In part 1 “Theoretical principles of formation reading competence of younger school students” the state of development of the problem in the pedagogical literature was analyzed and the essence of the key concepts of the study was clarified;

conceptual principles of formation of reading competence of younger schoolchildren are determined; the role of fairy tales in the formation of reading competence of children of primary school age is clarified and substantiated.

In Part 2 “Methodological principles of formation reading competence of younger school students by the means of fairy tales” the level of formation of reading competence of younger school students was investigated; methodical recommendations for increasing the level of reading competence of younger schoolchildren by means of fairy tales have been developed.

The obtained results can be used by primary school teachers, educators of preschool age groups and in the process of preparing future primary school teachers to work on the formation of reading competence of younger schoolchildren by means of fairy tales.

Keywords: reading competence, competence, young school students, educational process, primary education, fairy tale, formation, new ukrainian school.

ЗМІСТ

Вступ……... 8
Розділ 1. Теоретичні засади формування читацької компетентності молодших школярів…… 11
1.1. Проблема формування читацької компетентності у психолого-педагогічних дослідженнях…… 11
1.2. Концептуальні засади формування читацької компетентності молодших школярів ……... 23
1.3. Казка як засіб формування читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку …… 34
Розділ 2. Методичні засади формування читацької компетентності молодших школярів засобами казки……. 49
2.1. Діагностика рівня сформованості читацької компетентності молодших школярів…… 49
2.2. Методичні рекомендації щодо формування читацької компетентності у Новій українській школі ……..... 55
Висновки……..... 71
Список використаних джерел……... 73
Додатки……. 79

ВСТУП

Протягом історії людства читання завжди відігравало важливу роль. Сьогодні воно пронизує всі аспекти нашої діяльності й лежить в основі освітньої, пізнавальної, інформаційної та професійної сфер. Розвиток сучасних технологій вимагає значно вищого рівня володіння навичкою читання, ніж у минулому.

Зростаючий обсяг інформації, необхідної для успішного життя, потребує збільшення швидкості читання, покращення розуміння тексту та вміння швидко приймати рішення. Тому читання стає основою як освіти, так і самоосвіти, а також ключовою навичкою навчання протягом усього життя.

Хоча читацька компетентність не входить до офіційного переліку ключових компетентностей за Законом України «Про освіту» та вимогами Нової української школи, вона є важливою складовою інших компетентностей, таких як: «вільне володіння державною мовою», «спілкування рідною та іноземними мовами», «навчання впродовж життя». Окрім того, читацька компетентність може розглядатися як предметна компетентність. У Державному стандарті початкової освіти термін «читацька компетентність» не використовується, але застосовується поняття «читання з розумінням», яке визначене як наскрізне вміння, необхідне для розвитку всіх ключових компетентностей [17].

Сьогодні важливо не лише розвивати читацьку компетентність, але й формувати читача, який здатен творчо та глибоко осягати літературну спадщину, ефективно працювати з текстами та сприймати художні твори як мистецтво слова. Одним із головних завдань початкової школи є навчити дітей учитися, що неможливо без навичок читання та вміння користуватися книгою. Ще В. Сухомлинський радив учителям початкових класів: «Читання, як джерело духовного збагачення, не обмежується самим вмінням читати; з цього все лише починається. Дитина може читати вільно, проте книжка часто не стає

для неї тим шляхом, що веде до розумового, морального та естетичного розвитку. Справжнє вміння читати – це здатність відчувати зміст і красу слова, його найтонші відтінки. Лише той учень «читає», у кого слово оживає, переливається кольорами та мелодіями навколишнього світу. Читання – це віконце, через яке дитина пізнає світ і себе саму. Це віконце відкривається лише тоді, коли поряд із читанням, одночасно або навіть раніше, розпочинається кропітка робота зі словом, що охоплює всі аспекти активної діяльності, духовного життя дитини: працю, гру, спілкування з природою, музику, творчість». Адже читання рідною мовою є могутнім виховним засобом, що впливає на свідомість учнів, залучає їх до скарбниць національної духовності, культури, а також літературної спадщини українського народу і світової культури, сприяючи їх моральному та естетичному розвитку [48].

Дослідження відомих педагогів і психологів, таких як: А. Виготський, Д. Ельконін, П. Каптєрєв, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, мали значний вплив на формування читацької культури школярів. Проблемою розвитку навичок читання займалися також науковці і методисти, серед яких: В. Едігей. В. Зайцев, І. Пальченко, О. Савченко, Н. Скрипченко, І. Федоренко. Питання розвитку свідомого читання розробляли такі дослідники: Н. Бібік, М. Вашуленко, Н. Волошина, І. Ґудзик, В. Зайцев, В. Едігей, К. Пономарьова, О. Савченко, Н. Скрипченко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, І. Федоренко та інші.

Актуальність окресленої проблеми, її недостатній теоретичний і практичний рівень розробки визначили вибір теми дослідження: «Формування читацької компетентності молодших школярів засобами казки».

Мета дослідження полягає у розробленні методичних рекомендації з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

Для досягнення поставленої мети поставлено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми у педагогічній літературі та уточними сутність ключових понять дослідження.

2. Визначити концептуальні засади формування читацької компетентності молодших школярів.

3. З’ясувати та обґрунтувати роль казки у формуванні читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку.

4. Дослідити рівень сформованості читацької компетентності молодших школярів.

5. Розробити методичні рекомендації з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

Об’єкт дослідження – процес формування читацької компетентності учнів початкових класів.

Предмет дослідження – методичні рекомендації з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

Для розв’язання поставлених завдань та мети дослідження було застосовано наступні методи:

– теоретичні – вивчення та аналіз науково-методичної літератури з досліджуваної теми;

– емпіричні – педагогічне спостереження; бесіди; педагогічний експеримент (констатувальний етап) для визначення рівня сформованості читацької компетентності учнів початкової школи;

– статистичні – якісний та кількісний аналіз даних констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

Теоретичне значення дослідження полягає в конкретизації сутності поняття «читацька компетентність», науковому обґрунтуванні ролі казки у формуванні читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні методичних рекомендацій з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Проблема формування читацької компетентності у психолого-педагогічних дослідженнях

Сучасний стан розвитку читацької компетентності серед молодших школярів викликає занепокоєння, потребує постійної уваги, переосмислення підходів і визначення шляхів для її подальшого вдосконалення. Ця ситуація значною мірою обумовлена негативними глобальними процесами, які вплинули на нашу країну: пандемією та збройною агресією. Вони призвели до значного погіршення психоемоційного стану українських учнів, збільшення негативних показників у всіх аспектах читацької діяльності. Протягом останніх трьох років учні не отримують освітніх послуг на тому рівні, як це було раніше.

Тема компетентнісного навчання, особливо в аспекті розвитку читацької компетентності, сьогодні є надзвичайно актуальною. Її значимість постійно зростає, що породжує численні запитання, які завжди виникають при спробі практичного втілення будь-якої ідеї. Відповіді на частину цих запитань учителі можуть знайти в роботах таких науковців, як: Н. Бібік, В. Мартиненко, О. Ісаєва, О. Куцевол, О. Савченко, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляр, Т. Яценко та інших.

Надамо визначення і пояснення сутності термінів, які є ключовими у аспекті нашого наукового дослідження.

Компетенція – об’єктивна категорія, що відображає встановлену (переважно державою) вимогу до рівня знань, умінь, навичок, досвіду діяльності та ціннісного ставлення до неї [8].

Компетентність – суб’єктивна категорія, що є якісною характеристикою особистості, яка проявляється у здатності та готовності діяти самостійно в

умовах невизначеності [8].

Особистість, яка вміє самостійно використовувати набуті знання та вміння, а за потреби знаходити додаткові ресурси для розв’язання поставлених завдань, вважається компетентною.

Компетентний читач характеризується стійким інтересом до читання, умінням уявляти й емоційно переживати зміст, мислити критично та рефлексивно, взаємодіяти з текстом, інтерпретувати прочитане, знаходити авторські й створювати власні смисли. Він здатен отримувати естетичне задоволення від художнього слова, розкривати національні та загальнолюдські цінності, адаптуватися до глобалізаційних процесів і полікультурного суспільства, цінувати національну культуру й поважати надбання інших народів.

Компетентний учень-читач є активним учасником навчального процесу, усвідомлює свої психолого-фізіологічні особливості, мотиви й прагнення, здатен самостійно організовувати, виконувати та оцінювати свою читацьку діяльність, а також самореалізовуватися, самовдосконалюватися й розвиватися. Рівень суб’єктності (сформованість зазначених навичок) виступає одним із показників особистісного розвитку школяра.

Розглянемо поняття «самостійно». У педагогіці це часто розуміють як здатність особистості виконувати певні дії (наприклад, розв’язувати задачу) без сторонньої допомоги. Однак це лише частина його значення. Повне розуміння терміна включає дію в умовах повної автономії: самостійне встановлення цілей, планування, організацію, реалізацію навчальної діяльності, рефлексію та оцінку її результатів, а також внесення коректив у плани [14].

Таким чином, компетентність охоплює не тільки предметні знання й навички, але й загальнонавчальні (міжпредметні) уміння, зокрема організаційно-діяльнісні. Можна дійти висновку, що задля формування будь-якої компетентності необхідно навчити учня керувати власною діяльністю.

Як відомо, компетентності поділяються на предметні (формуються в межах одного навчального предмета), міжпредметні (формуються під час

вивчення декількох предметів) і ключові (розвиваються як у процесі навчання, так і в ході соціалізації, яка необхідна для життєдіяльності особистості). Після досліджень, обговорень і консультацій українське освітнє керівництво визначило такий перелік ключових компетентностей: володіння державною мовою; володіння іноземною мовою; математична компетентність; компетентності в природничих науках і технологіях; інформаційно-комунікаційна грамотність; здатність до навчання протягом життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; культурна обізнаність і самовираження; екологічна грамотність і здоровий спосіб життя [11].

Важливе значення у формуванні та вихованні особистості молодшого школяра має навчальний предмет «Літературне читання», який є частиною мовно-літературної освітньої галузі. Основна мета початкової літературної освіти полягає у розвитку якісних навичок читання, ознайомленні дітей з різножанровою дитячою літературою, яка вирізняється авторським і тематичним багатством, у художньо-естетичному сприйнятті текстів і дитячих книг, а також у розвитку творчих здібностей. Це спрямовано на формування у молодших школярів основ літературної компетентності [11].

Літературна компетентність визначається як оволодіння учнем систематизованими знаннями про художню літературу, її теорію та історію, а також набуття літературно-творчих умінь, досвіду й методів діяльності у цій сфері. Літературна компетентність включає такі вміння та навички:

- опановувати знання, уміння і навички з предмета;
- повноцінно сприймати літературні твори в контексті духовних цінностей національної та світової художньої культури;
- самостійно взаємодіяти з літературним твором, вступати в діалог з автором через текст;
- розвивати мовні, інтелектуальні та творчі здібності;
- аналізувати та інтерпретувати літературні твори, тексти різних жанрів і стилів, розмірковувати над їх змістом і висловлювати власні оцінки;

- формувати уявлення про світ, що сприяє успішній соціальній адаптації;
- робити висновки та формулювати власну думку щодо прочитаного, аргументувати свої відповіді;
- знаходити в тексті потрібну інформацію, працювати з книгою та іншими джерелами друкованої інформації;
- орієнтуватися в світі книг і вибирати літературу для задоволення своїх пізнавальних інтересів [12].

Це передбачає розвиток у школярів ключових компетентностей у сфері літератури:

- загальнокультурна літературна компетентність – усвідомлення літературних творів як невід'ємної частини національної культури, розуміння зв'язку літератури з художньою культурою, а також її особливостей як мистецтва слова. Включає знання основних тем і творів, обов'язкових для вивчення, розуміння етапів розвитку літературного процесу, знайомство з фактами біографії та творчості видатних письменників;
- ціннісно-світоглядна компетентність – здатність розпізнавати та аналізувати національні й загальнолюдські моральні цінності, світоглядні ідеї, відображені в літературі. Передбачає вміння формулювати власну позицію щодо цих цінностей, обґрунтовувати і захищати свої моральні погляди;
- читацька компетентність – уміння активно та цілеспрямовано сприймати художній текст на особистісному рівні, творчо його аналізувати відповідно до вікових та пізнавальних потреб. Оцінка творів на основі власних відчуттів, діалог із автором через текст, розуміння переживань героїв, специфіки художньої мови. Включає навички самостійної роботи з книжками й іншими джерелами інформації, орієнтацію у світі літератури для задоволення власних пізнавальних інтересів;
- комунікативна компетентність – уміння ефективно використовувати мовні й позамовні засоби для спілкування в різних соціально-побутових ситуаціях. Включає ініціативність у спілкуванні, здатність адекватно й доцільно

висловлювати свої думки, бажання, прохання, а також застосовувати міміку, жести, рухи й інтонацію для підсилення виразності мовлення [5].

Як бачимо, читацьку компетентність окремо не зазначено. Звернімося до Державного стандарту базової і повної середньої освіти: у ньому також немає цього визначення. Однак у Державному стандарті початкової освіти, читацька компетентність визначена як мета літературного читання, що є основною складовою комунікативної та пізнавальної компетентності [11].

З цього випливає, що в початковій школі читацька компетентність вважається ключовою.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми показав, що поняття «компетентність» останніми роками широко використовується в наукових працях і нормативно-правових документах. Так, А. Хуторський визначає компетентність як «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї та до об'єкта діяльності». Це означає, що, за А. Хуторським, компетентність слід розуміти як реально сформовані особистісні якості та мінімальний практичний досвід учня [54].

О. Гончарова розглядає читацьку компетентність як «психологічну систему», де всі її компоненти спрямовані на основну функцію: перетворення змісту тексту на особистий, смисловий, пізнавальний і творчий досвід читача. На думку автора, читацька компетентність — це складна функціональна система, основою якої є здатність читача чи слухача використовувати цю функцію у власній діяльності. Визначення О. Гончарової відображає інформаційно-когнітивний підхід до читання, орієнтований на отримання інформації з тексту, її розуміння й інтерпретацію відповідно до інформаційної потреби читача. Набутий читацький досвід формує готовність і здатність молодших школярів до подальшого навчання, пізнання та саморозвитку [39].

Н. Сметанникова надає найбільш загальне визначення: «читацька компетентність – це якість збереження прочитаного, яка сформована на основі загальної культури людини, що забезпечує можливість вирішення навчально-академічних, соціальних та професійних завдань у широкій соціальній взаємодії

та освітньо-професійної діяльності» [37].

О. Вашуленко вважає читацьку компетентність однією з ключових компетентностей у літературній галузі. Вона визначає читацьку компетентність як здатність активно й особистісно сприймати художній текст, творчо його осмислювати відповідно до вікових та пізнавальних можливостей, оцінювати твір на основі власних почуттів; вміння вступати в діалог «автор-читач», співпереживати героям; розуміти особливості мови художнього тексту; вміти самостійно і продуктивно працювати з книжкою та іншими друкованими джерелами, орієнтуватися в світі книг для пошуку потрібної інформації та задоволення своїх пізнавальних потреб. У контексті початкової освіти О. Вашуленко розглядає читацьку компетентність як предметну, адже вона охоплює не лише обсяг літературних знань і початкових умінь, а й здатність учня опановувати та застосовувати знання у власній літературній діяльності [4].

Т. Чабанова включає в поняття читацька компетентність перелік тих якостей особистості школяра, які формуються у процесі самостійного читання. Ці якості називала Н. Світловська, коли обгрунтувала визначення читацької самостійності. «Читацька самостійність – це особистісна властивість, що дозволяє читачеві під час першої необхідності звертатися у світ книг і з мінімальними витратами часу та сил знаходити в цьому світі та «привласнювати» на максимально доступному йому рівні потрібний досвід або встановлювати, що досвід, який його цікавить, поки в книгах не описаний» [55].

На основі узагальнення наукових досліджень можна дійти висновку, що поняття «читацька компетентність молодшого школяра» включає володіння базовими навичками читання, вміння шукати інформацію у прочитаному тексті, розуміти й об’єднувати її в цілісну картину, а також здатність інтерпретувати зміст тексту.

Ми вважаємо, що читацька компетентність водночас є і предметною, і міжпредметною (загальнонавчальною). По-перше, вона формується за допомогою всіх навчальних дисциплін. По-друге, читання відрізняється залежно від об’єкта, мети та способу роботи з текстом. Відповідно до цього

можна виділити різні контексти читання (в термінах європейської спільноти): для здобуття літературного досвіду, для отримання інформації, для виконання практичних завдань.

У початковій школі читацьку компетентність доцільно розглядати як предметну, оскільки вона інтегрує знання, уміння, навички, особистий досвід і ставлення до навчання, які відповідають вимогам конкретного предмета. Зауважимо, що читацька компетентність учня постає як сукупність освітніх компонентів, що виявляються у володінні системою літературних знань, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій та переконань, які учень здатен використовувати для пізнання навколишнього світу і задоволення власних потреб – пізнавальних, естетичних, самоосвітніх тощо [42].

Отже, читацька компетентність включає не лише засвоєння літературних знань та початкових навичок читання, а й здатність школяра інтегрувати й використовувати ці знання у власній літературній діяльності.

Передумовами розвитку читацької компетентності є достатній рівень сформованої навички читання у молодших школярів, а також їхні спеціальні здібності та інтерес до літератури.

З методичної точки зору, читацька компетентність молодшого школяра охоплює набір знань, умінь і навичок, а також ціннісних установок, що дають можливість учневі усвідомлено шукати книги, відбирати інформацію для розв’язання навчальних завдань [57].

Це проявляється через сформовану навичку читання, розуміння текстів різних жанрів, знання про літературу, доступну для дітей цього віку, а також через особисті ціннісні судження щодо прочитаного. Отже, можна стверджувати, що читацька компетентність інтегрує такі компоненти:

- когнітивний (знання);
- комунікативний (слухання, читання, говоріння);
- ціннісний (усвідомлення соціальних і морально-етичних цінностей, оцінні судження і ставлення до прочитаного);
- діяльнісний (уміння, навички, способи діяльності);

- особистісно-творчий (розвиток літературно-творчих здібностей, естетичної чутливості, творчої уяви; здатність до творчої діяльності; рівень читацької культури) [2].

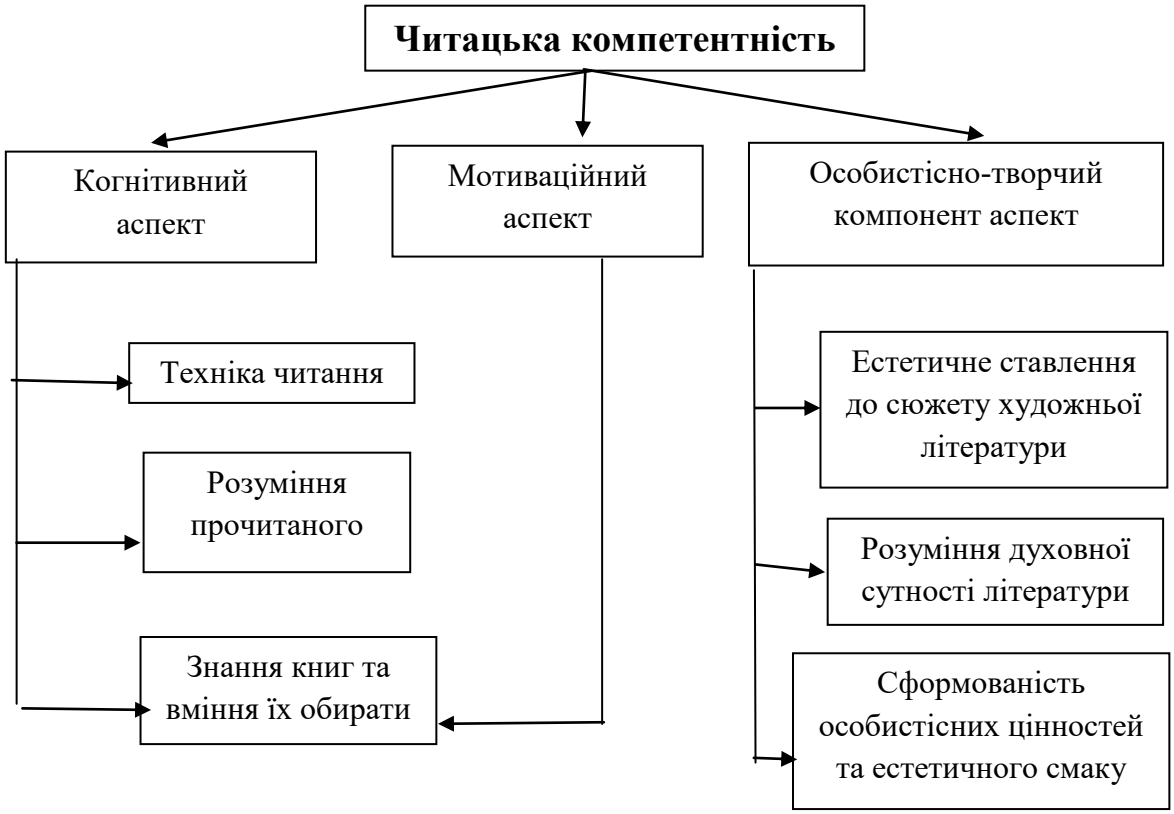

Рисунок 1.1. Структура читацької компетентності за Ю. Скриповою

Розглянемо більш детально компоненти читацької компетентності.

Когнітивний компонент включає володіння загальнокультурними та предметними знаннями, які є результатом навчальної діяльності, а також знаннями про методи діяльності.

Можемо дійти певного висновку, що когнітивний компонент читацької компетентності означає, що читання текстів розглядається як пізнавальна діяльність учня, яка охоплює смислове сприйняття, мисленнєву обробку та інтерпретацію прочитаного, знайомство з біографіями видатних авторів, знання основ теорії літератури, розширення кола читання і формування свідомої мотивації до читання.

До комунікативного компонента читацької компетентності молодших

школярів належить мовленнєвий розвиток, який визначається такими аспектами:

- зв’язністю, змістовністю та образністю мовлення;
- влучністю та доречністю використання мовних засобів для створення художнього образу;
- застосуванням тропів та інтонаційних засобів виразності для передачі власних думок і почуттів;
- наявністю умінь, необхідних для повноцінного спілкування з художнім твором;
- здатністю вести бесіду про прочитане, створювати власні висловлювання на основі змісту прочитаного (або прослуханого), робити висновки та формулювати власну думку стосовно прочитаного, а також відповідати на запитання за змістом, уміти обґрунтовувати свої відповіді [6].

До ціннісного компонента читацької компетентності входять розуміння соціальних та морально-етичних цінностей, відображених у літературі, а також сформованість системи моральних і етичних цінностей учня (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо). Учні повинні вміти визначати та обґрунтовувати своє ставлення до цих цінностей і відстоювати свої моральні позиції.

Діяльнісний компонент читацької компетентності охоплює сформованість способів діяльності, а також володіння певними вміннями і навичками. Це включає удосконалення навички читання, розвитку системи читацьких умінь, активне застосування теоретико-літературних знань, аналіз творів, здатність фантазувати, уявляти, нестандартно мислити, вступати в діалог з автором, самостійно і продуктивно працювати з книгами та різними друкованими джерелами, а також орієнтуватися у світі книжок для знаходження потрібної інформації та задоволення власних пізнавальних потреб.

До особистісно-творчого компонента читацької компетентності належать розвинена мотивація до літературно-творчої діяльності, художні здібності, естетична чутливість, творча уява, здатність до творчої діяльності та рівень

читацької культури.

Розглянемо більш детально значення читацької компетентності як ключової компетентності особистості молодшого школяра, що в свою чергу означає готовність і здатність особистості самостійно здобувати та застосовувати знання і навички, пов'язані з читанням, для розвитку в читацькій діяльності та особистісного самовдосконалення.

Читацька компетентність як предметна компетентність – це інтегрований результат навчальних досягнень учнів, що стосуються читацької діяльності, а також здатність до усвідомленого засвоєння знань і навичок, передбачених програмою та шкільним курсом літератури.

Вона охоплює систему ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтирів, сформованих на основі високохудожніх творів, і вміння цілеспрямовано застосовувати предметні знання, навички та методи роботи в нових навчальних та життєвих обставинах [56].

З огляду на неоднозначність трактувань цієї дефініції, пропонується розглядати її як категорію, що складається з наступних структурних компонентів:

1. Загальнокультурний компонент: усвідомлення української літератури як важливої частини світової культури, розуміння її унікальності й естетичного значення як мистецтва слова, вміння аналізувати художній твір у контексті культурно-мистецької сфери, розуміння соціокультурної цінності літератури, а також здатність використовувати загальнолюдські й національні культурні еталони у повсякденній комунікації.

2. Літературознавчий компонент: орієнтація в національній і світовій літературі, знання теорії літератури як основи читацької діяльності, вміння застосовувати ці знання для аналізу й інтерпретації літературних творів.

3. Інтерпретаційний компонент: знання змісту й проблематики основних художніх творів, що вивчаються текстуально; здатність знаходити й створювати нові смисли через діалог із текстом, автором та іншими читачами, а також сприймати літературний твір як джерело естетичного й емоційного

досвіду.

4. Аксіологічний компонент: розуміння світоглядних категорій і моральних цінностей, відображених у творі, аналіз вчинків персонажів і позиції автора в контексті національних і загальнолюдських цінностей, усвідомлення значення прочитаного для особистісного розвитку.

5. Творчо-мовленнєвий компонент: здатність будувати зв'язні висловлювання відповідно до ситуації, креативність у створенні усних і письмових творів різних жанрів [23; 55].

У межах нашого дослідження вважаємо найбільш вдалою структуру та зміст читацької компетентності учнів, розроблену В. Мартиненком. Структура та зміст читацької компетентності представлені таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Зміст та структура читацької компетентності учнів

Компоненти	Характеристика
Мотиваційний	Це потреби та мотиви, які стимулюють учня до процесу читання і через які він задовольняє свої пізнавальні інтереси, розуміє морально-етичні цінності, культуру людських взаємин, а також усвідомлює важливість читання для безперервного поповнення знань і успішної навчальної діяльності.
Когнітивний	Система знань і уявлень, яка у школяра розвивається для структурного та смислового аналізу текстів або під час самостійного пошуку необхідної інформації в тексті.
Операційно-діяльнісний	Передбачає розвиток у молодших школярів необхідних предметних умінь, навичок та методів діяльності, які дозволяють їм досягати визначених навчальних результатів. Серед таких результатів: уміння читати з урахуванням мети читання, знання різних типів текстів, здатність орієнтуватися в їх логічній структурі, використання методів аналізу текстів, визначення теми та основної ідеї, формулювання висновків з опорою на прочитане і їх аргументація.
Рефлексивний	Сприяє розвитку в учнів складових ціннісно-смислової та емоційно-вольової сфер, а саме: розуміння та самооцінка результатів читання, оцінювальним судженням і ставленню до змісту прочитаного.

Отже, можна стверджувати, що всі зазначені компоненти читацької компетентності взаємопов’язані, а результатом їхнього розвитку є сформована читацька компетентність учня, яка включає:

- стійкий інтерес до читання різних текстів;
- розуміння, що література є і мистецтвом, і наукою;
- сформовані навички, необхідні для розуміння змісту різних текстів та здатність обґрунтовано оцінювати їх;
- вміння використовувати набуті знання і навички у власній літературній діяльності;
- розвинені творчі та літературні здібності;
- сформовану систему цінностей та емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, інших людей і до себе [29].

Матеріали проведеного аналізу науково-пеадагогічної літератури дають змогу нам конкретизувати структуру читацької компетентності.

Компетентність є складним інтегративним утворенням. З точки зору системного підходу, вона складається з ряду субкомпетентностей, тобто компетентностей нижчого рівня, кількість яких наразі невизначена і їх перелік варіюється в наукових дослідженнях.

На нашу думку, до таких субкомпетентностей відносяться: літературознавча (уміння використовувати літературознавчі знання для інтерпретації та аналізу художніх творів, встановлювати діалог із текстом (автором, героями), самим собою та іншими читачами, а також знаходити авторські та створювати власні смисли); інформаційна (готовність працювати з різними джерелами інформації, знаходити та обробляти її); емпатійно-образна (здатність уявляти прочитане, співпереживати та мислити образами); естетично-аксіологічна (уміння оцінювати художній твір з естетичних позицій, аналізувати зміст, вчинки героїв і авторську позицію з точки зору національних і загальнолюдських цінностей); творчо-мовленнєва (здатність аргументувати власну думку, створювати тексти та будувати зв’язні висловлювання в залежності від комунікативної ситуації); самоорганізаційна (уміння керувати

своєю читацькою діяльністю та особистісним розвитком).

У рамках діяльнісного підходу компетентність включає такі компоненти: когнітивний (знаннєвий), діяльнісний або практично орієнтований (уміння, досвід діяльності) та ціннісний (ставлення). Знання, уміння, досвід і ставлення стосуються як предметної, так і загальнонавчальної діяльності.

Досвід діяльності забезпечує здатність самостійно використовувати знання і вміння, керувати власною читацькою діяльністю та особистісним читацьким розвитком. Ставлення охоплює поцінування книги, читання, відношення до себе як читача і до національних та загальнолюдських цінностей, відображених у художніх творах. Воно формується на основі знань про себе, свою читацьку діяльність тощо.

Таким чином, нами визначено поняття читацька компетентність як здатність учня-читача мобілізувати та використовувати набір специфічних особистісних, когнітивних, естетичнокомунікативних і ціннісних механізмів для організації та здійснення ефективної естетичної взаємодії з художнім текстом.

1.2. Концептуальні засади формування читацької компетентності молодших школярів

Нині в Україні триває процес реформування змісту і гуманізація та демократизація цілей початкової освіти. Вони спираються на світові і європейські тенденції оновлення освітніх систем, які орієнтовані на особистісний розвиток молодших школярів, формування в них ключових та предметних компетентностей.

Сучасне суспільство очікує на гармонійних, самостійних та ініціативних людей, які здатні ефективно діяти в умовах постійних змін, що включає вміння гнучко адаптуватися до нових вимог, реагувати на виклики, управляти інформацією, діяти активно, навчатися протягом усього життя, компетентно

використовувати знання, розвиватися та творити.

Основне завдання реформування сучасної української освіти – створити умови для особистісного зростання і творчого самовираження кожного громадянина. Один із способів оновлення освіти й узгодження її з актуальними потребами – створення нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти, а також оновлення навчальних програм, змісту дидактичних матеріалів, підручників та методів навчання, спрямованих на набуття учнями ключових і предметних компетентностей й на ефективну реалізацію цих механізмів.

Впровадження компетентнісного підходу у навчання читання молодших школярів потребує чіткого розуміння сутності читацької компетентності, її структури та ролі в системі інших компетентностей.

Процес читання зараз пронизує всі аспекти нашого життя, оскільки є основоположником освітньої, пізнавальної, інформаційної та професійної діяльності. Сучасні технології вимагають значно вищого рівня навичок читання, ніж у минулому. Швидкий ріст обсягу інформації, необхідної для успішного функціонування в житті, вимагає підвищення швидкості читання, якості розуміння прочитаного та оперативності у прийнятті рішень. Таким чином, читання стає фундаментом освіти та самоосвіти, ключовою навичкою для розвитку протягом усього життя.

З кожним роком у геометричній прогресії зростають труднощі, пов’язані з глибиною розуміння прочитаного тексту, серед яких:

- складнощі в умінні знаходити у тексті фактичну інформацію, робити прості узагальнення, особливо якщо необхідні фрагменти розпорошені по тексту;
- труднощі у розумінні причинно-наслідкових зв’язків;
- відсутність навичок критичного аналізу та оцінки фактів, подій і вчинків персонажів;
- невміння вдумливо читати й осмислювати інформаційні тексти, що негативно впливає на успішність у інших предметах, коли учні неправильно

розуміють умови завдань, інструкції чи тексти задач;

- сучасні навчальні тексти за останнє десятиліття об’єктивно стали складнішими: ускладнився лексичний склад і синтаксична структура, збільшився обсяг інформації, яка вимагає більше часу для розуміння та інтерпретації;
- спостерігається помітне погіршення технічних навичок читання, таких як: спосіб, швидкість та виразність читання;
- помітно знизилася мотивація та інтерес до читання книжок серед молодших школярів, особливо у віці 9-10 років;
- хоча молодші школярі й залишаються найбільш активними читачами, для багатьох читання стало важким, нудним і нецікавим заняттям;
- у значної частини учнів спостерігається тенденція до поверхневого, фрагментарного розуміння текстів, небажання читати великі твори, труднощі із зосередженням і відтворенням прочитаного. Обгрунтована вище проблема частково пояснюється впливом великого обсягу різноманітної інформації, зокрема з електронних носіїв, що створює емоційне навантаження на дитину;
- сучасні учні часто не пов’язують свої читацькі навички з успіхом у навчанні [3; 36].

Слід звернути увагу на психофізіологічні особливості сучасних молодших школярів, які значно впливають на формування навички читання та інших складових читацької компетентності.

На стадії 0 (попереднє читання), як правило, у віці від 6 місяців до 6 років, дитина вдає, що читає, поступово розвиває навички переказувати історії, переглядаючи сторінки книг, які їй раніше читали. Дитина отримує вміння називати літери алфавіту, друкувати власне ім’я та грати з книжками, олівцями та папером. До шести років дитина може розуміти тисячі слів, але може читати небагато. На цій стадії дорослі заохочують стримувати мовні спроби дитини за допомогою паралельної розмови, розширюючи вербалізацію дитини. Вони заохочують дітей до використання двох-трьох словосполучень у соціальному контексті і застосовують діалогічне читання або ефективне спільне

читання для маленьких дітей віком від 2 до 5 років. Будь-яка інструкція (фонетика, лексика) повинна бути пов’язана з читанням книги і такі книги повинні містити рими, алітерації та повторювані фрази. У своєму оточенні батьки повинні вербально позначати об’єкти, з якими діти займаються, і заохочувати їх ставити запитання та конкретизувати спостереження [13].

На етапі 1 (початкове читання, письмо та декодування), як правило, у віці від 6 до 7 років, дитина вивчає зв’язок між літерами та звуками, а також між надрукованими та вимовленими словами. Дитина здатна читати прості тексти, що містять слова, які часто зустрічаються і слова, що звучать правильно, і використовує навички та розуміння, щоб «озвучувати» нові слова. Що стосується письма, дитина переходить від написання до контрольованого письма нефонетичних літерних рядків. Дорослі заохочують дитину писати вже відомі слова та використовувати вигадані варіанти написання. На цьому етапі основними цілями є подальший розвиток у дітей фонологічної обізнаності, знань про букви та звуки та здатності маніпулювати фонемами та складами (сегментація та змішування). Ці навички слід навчати в контексті друку, і діти повинні мати широкі можливості маніпулювати літерами, малювати та чути їх звуки. Щоб заохочувати до самостійного читання, дорослим слід вибирати книжки з невеликою кількістю слів на кожній сторінці, великим шрифтом та ілюстраціями на кожній сторінці. Під час спільного читання дорослим слід збільшити кількість питань, присвячених друкованому матеріалу, які вони задають дітям. Навчання грамоти має включати прослуховування оповідань та інформаційних текстів, які читаються вголос; вивчення алфавіту; читання текстів (вголос і мовчки); і написання листів, слів, повідомлень та історій. Вчителі та батьки повинні переконатися, що діти мають широкі можливості для застосування практик і стратегій [59; 60].

На етапі 2 (підтвердження та вільне володіння), як правило, у віці від 7 до 8 років, дитина може читати прості, знайомі історії та вибірки зі зростаючою плавністю. Це робиться шляхом консолідації базових елементів декодування, словникового запасу та контексту значення під час читання загальних тем.

Навички учня розширюються завдяки керованому читанню вголос складніших текстів. На цьому етапі дорослі повинні надавати інструкції, які включають повторне та контрольоване усне читання. Вчителі та батьки повинні моделювати вільне читання для учнів, читаючи їм щодня вголос і просячи учнів читати текст вголос. Важливо починати з текстів, які є відносно короткими і містять слова, які студенти можуть успішно розшифрувати. Ця практика має включати різноманітні тексти, такі як: оповідання, документальна література та поезія, і вона має використовувати різноманітні способи вправляння в усному читанні, наприклад, читання учнями-дорослими, читання хором (або одним голосом), читання за допомогою касети, партнерські (або приятель) читання та читацький театр. На цьому етапі словниковий запас потрібно опановувати як опосередковано, так і безпосередньо. Дорослим потрібно брати участь у бесідах з дітьми, щоб допомогти їм вивчити нові слова та їх значення. А під час читання важливо робити паузи, щоб визначити незнайомі слова та обговорювати книгу після завершення читання. Наприкінці цього періоду учень переходить із фази навчання читання у фазу читання для навчання [59; 60].

На етапі 3 (читання для вивчення нового), який зазвичай відбувається у віці від 9 до 13 років, читання використовується для вивчення нових ідей, отримання нових знань, переживання нових почуттів, вивчення нових поглядів, як правило, від одного або дві точки зору. Значна увага приділяється читанню для навчання та письму для різних цілей. Є час, витрачений на збалансування закріплення обмежених навичок (орфографії, граматики, вільного мовлення) і надання широких можливостей для вивчення тем за допомогою читання, письма, говоріння, аудіювання та перегляду. До цього часу учень переходить до стадії, коли очікується, що він або вона навчатиметься з читання. Дорослі повинні навчати конкретним стратегіям розуміння, таким як моніторинг розуміння, використання графічних і семантичних організаторів, відповіді на запитання, генерування запитань, розпізнавання текстових структур, резюмування та визначення основних ідей і важливих деталей. Стратегіям розуміння можна навчити шляхом прямого пояснення, моделювання, керованої

практики та застосування. Школярі отримують користь від спільного навчання. На цьому етапі школярів слід заохочувати до використання різноманітних інструментів для вивчення нових слів, таких як: словники, тезауруси, довідники, частини слів (префікси, базові слова тощо) і контекстуальні підказки [59; 60].

На передостанньому етапі 4 (узагальнення інформації та застосування різних точок зору), зазвичай у віці від 14 до 17 років, учні широко читають із широкого спектру складних матеріалів, як пояснювальних, так і розповідних, і просять застосовувати різні точки зору. Від учнів вимагається доступ, збереження, критика та застосування знань і концепцій. Учні консолідують загальні стратегії читання, письма та навчання, водночас вимагаючи розвитку більш складних дисциплінарних знань і перспектив. Ці учні-підлітки заслуговують на вчителів, які навчатимуть численним стратегіям грамотності, необхідним для задоволення вимог конкретної дисципліни. У цих областях підлітки заслуговують на доступ та навчання з мультимодальними, а також традиційними друкованими джерелами. Ефективне навчання включає широкі можливості для обговорення змісту дисципліни та дослідження того, як ці дисципліни застосовуються до світу поза стінами школи. Дорослі повинні заохочувати учнів удосконалювати інтерес, шукати сфери знань і розвивати грамотність, що відображає майбутні роки в контексті після школи [59; 60].

На завершальному етапі 5 (критична грамотність у роботі та суспільстві) читання використовується для власних потреб та цілей (професійних та особистих). Читання служить для інтеграції своїх знань із знаннями інших для синтезу інформації та створення нових знань. Читання та письмо цілеспрямоване, стратегічне, часто спеціалізоване та закріплене. «Грамотність» сильно розшаровується в дорослому віці, оскільки наші звички читати та писати формуються освітніми, культурними та трудовими чинниками, які стають дедалі різноманітнішими у післяшкільному середовищі. У професійних і спеціалізованих умовах від людей вимагається синтезувати інформацію з різноманітних джерел, щоб сформувати висновки, сформувати погляди

аудиторії та орієнтуватися в багатьох точках зору або перспективах.

Через етапи розвитку роль учителя полягає в тому, щоб організувати завдання та дії таким чином, щоб учні розвивалися. Таким чином, учитель повинен «усвідомлювати наміри навчання, знати, коли учень успішно досягає цих намірів, мати достатнє розуміння попереднього розуміння учнями, коли він або вона приходить до завдання, і знати достатньо про зміст, щоб забезпечити значущий і складний досвід, щоб був прогресивний розвиток, грамотність можна розглядати як залежну від навчання, унаслідок того, що якість навчання є ключовою. Ця точка зору підкреслює розвиваючу природу грамотності – проходження дітей через послідовні етапи навчання грамотності, на кожному з яких завдання читання та письма якісно змінюються, а роль інструктора має змінюватися відповідно [59; 60].

Незважаючи на те, що опис розвитку грамотності, як правило, зосереджується переважно на перших роках, існує потреба врахувати довготривалий процес розвитку, щоб дослідити, як читання розвивається протягом життя, спираючись на величезну літературу з психології розвитку, когнітивної діяльності. психологія, експертиза, мотивація та предметно-спеціальне навчання, а також дослідження читання.

У своїй статті «Шляхи до компетенції» Патриція Андерсон зазначає три сфери, які розвиваються разом із розвитком читача [60].

Нижче наведено три зміни, які відбуваються, коли читачі просуваються від початкової фази (або адаптації) до етапу сформованої читацької компетентності й далі до статусу досвідчених чи експертних читачів:

По-перше, знання окремої теми/предмета повинні зростати разом із знаннями про атрибути читання в «області» . Отже, досвід раннього керованого читання книжок з картинками вимагає від дітей демонстрації обмежених знань у предметі чи галузі, щоб брати участь у насиченому читанні на колінах у турботливого дорослого. Проте знання про читання (область) і знання теми стають «все більше взаємопов’язаними, оскільки люди досягають компетентності», оскільки базові знання стають більш важливими для

розуміння, і оскільки очікується, що люди будуть видобувати та обробляти інформацію більш незалежно [59; 60].

По-друге, на ранніх стадіях індивіди мотивовані переважно «ситуативними інтересами», такими як залучені люди (наприклад, батьки) та їхній ентузіазм, а також доступ до цікавих книг і ресурсів. Однак з плином часу індивідів більше мотивують індивідуальні інтереси, такі як: переважні теми, цілі та прагнення, а також формування ідентичності. Ці фактори, зумовлені інтересами, також визначають нові смаки та сфери знань.

По-третє, читачі переходять від опори на стратегії поверхневої обробки до все більшого використання стратегій глибокої обробки. Стратегії поверхневої обробки включають такі процедури, як озвучення нових слів перечитування, зміна швидкості читання або пропуск незнайомих слів для моніторингу розуміння/уваги. Ці стратегії допомагають виконувати завдання, виправляти помилки та буквально розуміти тексти. Стратегії глибокої обробки включають «перехресне порівняння тексту, створення альтернативних уявлень або опитування джерела». Стратегії глибокої обробки зосереджують більше енергії на синтезі, аналізі та «осягненні суті» текстів. Вони покладаються на плавність, яку необхідно розвинути, щоб можна було застосовувати більш складні стратегії вищого порядку.

Тому стратегії викладання мають розвивати основні навички, водночас кидаючи виклик читачам. Класи та цілі школи повинні сприяти узгодженому навчальному плану, який допомагає учням набути базових навичок, а також стратегій, необхідних для вирішення складних завдань.

Зауважимо, що читання є одним із видів мовленнєвої діяльності школяра, що безпосередньо пов’язана з творчістю. Читацька діяльність зумовлена як навчальними, так і особистісними потребами людини, має свої цілі, мотиви, методи та засоби і спрямована на конкретний об’єкт та результат.

Завдання читача залежать від його віку, рівня культурного розвитку та конкретної навчальної ситуації. Наприклад, вчителі звертаються до книги, щоб повторити текст літературного твору, який вивчається на уроці, провести його

аналіз і підготуватися до заняття, а також знайти нову інформацію, необхідну для професійної діяльності. У вільний час вони читають, щоб отримати естетичне задоволення, пережити емоції разом з героями літературних творів, відкривати нових авторів або ще раз перечитати твори улюблених письменників [58].

Необхідність у читанні формується поступово і пов’язана з емоційним та естетичним впливом літератури як мистецтва, а також з її інформаційним потенціалом, що дозволяє відкривати нові знання. Мотиви читацької діяльності поділяються на соціальні, обумовлені потребами суспільства (наприклад, отримання інформації, необхідної для розвитку суспільства), та особистісні, пов’язані з власним розвитком і естетичним переживанням. Наукові мотиви (отримання нових знань) можуть бути як соціальними, так і особистісними (підтвердження компетентності, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення).

Предметом читання є книга, писемне мовлення у вигляді тексту. Засобами досягнення мети є навички читання (технічний аспект процесу читання) та система умінь, які потрібні для повного сприйняття та осмислення прочитаного.

Процес читацької діяльності включає прийоми, які використовує читач для сприйняття, усвідомлення і розуміння тексту, а також для рефлексії на основі прочитаного.

Читання – це не лише вид діяльності особистості, а й складний психологічний процес, який має дві взаємопов’язані складові: технічну (рух очей і мовленнєва діяльність) та мисленнєву (сприйняття та розуміння прочитаного, тобто взаємодія почуттів і думок читача) [43].

У методиці викладання літератури читання розуміють як процес сприймання словесного твору, що можна подати у вигляді схеми.

Рисунок 1.2. Процес сприймання словесного твору

Очевидно, що читацька діяльність залежить як від специфіки тексту (художнього чи наукового), так і від завдань, які ставить перед собою читач. Аналіз змісту, мети та завдань літературної освіти молодших школярів дозволив зробити такі висновки.

Спираючись на наукові доробки В. Маранцман і Т. Рижкової, ми переконані, що літературний розвиток у сучасній методиці розглядається як віковий і одночасно навчальний процес, що охоплює три основні аспекти:

1. Формування читача, яке включає навчання сприймати, осмислювати й інтерпретувати художній твір у його єдності форми та змісту, оцінювати твір з естетичних позицій і висловлювати власну думку.

2. Розвиток літературної творчості учнів, їх здатність виразно висловлюватися і передавати свої думки через слово.

3. Розширення культурного горизонту учня, його розвиток як носія та творця культури [47].

Літературний розвиток є віковим процесом, оскільки з розвитком світогляду та збагаченням читацького досвіду сприйняття одного й того ж твору з часом поглиблюється і змінюється. Однак це також навчальний процес, і характер навчання значно впливає на літературний розвиток, сприяючи або

уповільнюючи його. Сучасна методика прагне знаходити засоби, умови та технології, що сприяють літературному розвитку школяра, який, у свою чергу, сприяє його психічному розвитку, формуванню комунікативних механізмів і розширенню емоційної чутливості до літератури.

Головна мета літературної освіти молодших школярів полягає в розвитку інтелектуальної та емоційної сфер кожного учня, формуванні вміння читати і говорити, ознайомленні з дитячою літературою, яка поєднує різні жанри, авторські стилі і теми, а також у художньо-естетичному освоєнні текстів і дитячих книг. Важливим аспектом є також розвиток творчих здібностей школярів.

У процесі літературної освіти:

- формується дитина-читач, здатна до самостійної читацької та творчої діяльності;
- здійснюється її мовленнєвий, літературний та інтелектуальний розвиток;
- формуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується потреба в систематичному читанні.

Для досягнення цих цілей передбачається виконання таких завдань:

- формування у школярів навички читання як основи навчання в початковій школі;
- ознайомлення з дитячою літературою у її жанровому, авторському і тематичному різноманітті;
- формування морально-етичних і соціальних цінностей через літературні образи;
- розвиток умінь розуміти, аналізувати і сприймати літературні та навчальні тексти різних жанрів з використанням базових літературознавчих понять;
- розвиток мовлення учнів та їх здатність створювати висловлювання на основі прочитаного або прослуханого матеріалу;
- стимулювання творчої літературної діяльності школярів;

- формування вміння самостійно працювати з різними типами дитячих книг, здійснювати пошук і відбір необхідної інформації для вирішення навчальних завдань;
- виховання потреби в систематичному читанні як способу пізнання світу, самопізнання та загальнокультурного розвитку [9].

Досягнення цих завдань сприятиме розвитку читацької компетентності у молодших школярів.

Можемо дійти висновку, що всі складові читацької компетентності тісно взаємопов'язані, а їх взаємодія веде до формування читацької компетентності молодшого школяра. Зауважимо, що результат цього процесу проявляється у наступних аспектах: стійкому інтересі до читання; усвідомленні літератури як мистецтва і науки; наявності основних навичок для сприйняття і розуміння творів різних жанрів, а також для висловлення обґрунтованих оцінок; здатності застосовувати набуті знання і вміння у власній літературній діяльності; розвитку творчих і літературних здібностей; формуванні системи цінностей та емоційно-ціннісного ставлення до світу, до інших людей і до себе.

Результати нашої наукової розвідки свідчать про те, що рівень сформованості читацької компетентності вказує на готовність учня до сприйняття складніших літературних творів, як за змістом, так і за формою, а також на здатність засвоювати літературознавчі терміни в основній школі.

1.3. Казка як засіб формування читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку

Світові процеси розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та збільшення обсягу й якості текстової інформації поставили перед школою задачу створення нових методів для свідомого сприйняття, аналізу, відбору, систематизації та використання цієї інформації учнями в навчальній діяльності на міжпредметному рівні, а також у повсякденному житті.

Ситуація з рівнем читацької грамотності серед українських школярів викликала занепокоєння не лише серед науковців та працівників освіти, а й вищих органів влади. У зв'язку з цим, 3 березня 2023 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію розвитку читання до 2032 року «Читання як життєва стратегія» [40].

У документі визначено ключові стратегічні цілі та заходи, спрямовані на покращення ситуації з читанням серед учнів. Серед основних пунктів:

- сприйняття учнями читання як необхідної складової освіти протягом усього життя;
- забезпечення дошкільних закладів сучасною літературою;
- активне стимулювання інтересу до книг через інтерактивні методи;
- створення умов для оволодіння різними техніками читання, підтримка інноваційного підходу до читання на рівні середньої школи;
- популяризація читання як засобу розвитку критичного мислення і досягнення успіху в навчанні та житті;
- організація збору, обробки, узагальнення, аналізу та моніторингу даних щодо читання серед учнів [40].

У цьому контексті курс «Літературне читання», що є важливою частиною освітньої галузі «Мови і літератури» згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти, відіграє особливу роль у формуванні та розвитку особистості молодшого школяра [11].

У процесі навчання формується дитина-читач, здатна до самостійної читацької та творчої діяльності; розвиваються її мовленнєві, літературні та інтелектуальні здібності; виховуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачується емоційна сфера, закладається потреба в регулярному читанні.

Предмет «Літературне читання» має багатофункціональний характер. Знання, навички, способи діяльності, особистий досвід, ставлення і цінності, які засвоюються на уроках літературного читання, не тільки сприяють розвитку у межах конкретного предмета, а й мають загальнонавчальний характер, служать основою для освоєння інших предметів і забезпечують подальше навчання на

наступних етапах школи [50].

Основні цілі навчального предмета «Літературне читання» включають:

- формування у молодших школярів читацької компетентності як базової складової комунікативної та пізнавальної компетентностей;
- ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова;
- підготовку до систематичного вивчення літератури в основній школі [26].

Читацька компетентність є особистісно-діяльнісним інтегрованим результатом, що формується через взаємодію знань, умінь, навичок та ціннісних установок учнів у процесі опанування всіх змістових аспектів предмета «Літературне читання» [25].

Розглянемо більш докладно зміст використання та форми роботи з книгою на уроках літературного читання.

Ми переконані, що казка – один із найпопулярніших літературних жанрів та невичерпне джерело народної мудрості. Також казки є одним із дієвих засобів формування читацької компетентності. Сьогодні, переважно у сфері дитячого фольклору, вона зберігає давні елементи, виховуючи ідеали краси, доброти, доброзичливості, засуджуючи жадібність, егоїзм та нечесність.

Казка – це жанр, який органічно поєднує пласти різних історичних епох: від сирого сприйняття дійсності до творів символічно-філософської рефлексії, розвиваючи надзвичайно цікаві сюжети.

Фольклористика присвятила казці безліч досліджень, але визначення її як одного з жанрів усної народної творчості досі залишається відкритою проблемою. Неодноразовість казок, великий тематичний діапазон, різноманіття мотивів і персонажів, у яких ув’язнених, незліченна кількість способів вирішення конфліктів справді роблять завдання жанрового визначення казки дуже складною.

Казки й досі залишаються найпотужнішим елементом уваги дітей, як і багато поколінь тому. Вони мають великий естетичний потенціал, що виявляється в яскравих і романтичних образах казкового світу, ідеалізації

позитивних героїв, виразності образів. Барвиста і яскрава казкова мова захоплює, викликає чудові образи та пробуджує уяву молодших школярів. На думку В. Сухомлинського, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни [27].

В. Сухомлинський теоретично обґрунтував і підтвердив своєю педагогічною практикою, що «казка невіддільна від краси, вона сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислима шляхетність душі, серцева чуйність до людського нещастя, горя, страждання. Завдяки казці дитина пізнає світ як розумом, а й серцем» [48].

На думку автора, казка – благодатне і нічим не замінне джерело виховання любові до Батьківщини. Цікавим є досвід В. Сухомлинського зі створення у Павлиській школі кімнати казок, де діти могли не тільки читати відомі казки та знайомитися з новими, а й створювати свої, втілюючи в них свої мрії (Збірка дитячих казок «Павлиські казки»).

Казки мають великий потенціал щодо формування читацької компетентності школярів, недарма вони становлять вагому частину текстів, у яких діти осягають різноманіття світу. В. Бєлінський бачив у казці найглибший виховний засіб: «У дитинстві фантазія – це переважна здатність і сила душі, головний її діяч і перший посередник між духом дитини і поза її світом дійсності» [44].

Важливу роль казок у дитячому читанні К. Ушинський визначив тим, що включив в свою педагогічну систему, вважаючи, що простота і безпосередність народної творчості відповідають таким самим властивостям дитячої психології. К. Ушинський детально розробив питання про педагогічне значення казок та їх благодійний вплив на дитину-читача [49].

Є підстави вважати, що після 1917 деякі педагоги заперечували важливу

роль казку у формуванні особистості дітей, закликали виключити твори цього жанру з кола дитячого читання, стверджуючи, що вона (казка) веде дітей у світ фантазій, плутає їх досвід і уявлення про реальність, викликає у дітей співчуття до головних героїв. У цей час на захист казки виступив А. Горький, який надав вичерпні пояснення виховної ролі казки та її значення не тільки у дитячій, а й у всій художній літературі [38].

Казки стають грою навколо того, що важливо, але самі не стають грою з важливим. Вони завжди повчальні завдяки своїй здатності ненав'язливо живити дитячу душу. Те, що казки мають виховний вплив на особистості учнів, точно не викликає сумнівів. Завдяки ним діти можуть пізнавати світ не лише розумом, а й серцем. Без казок у дітей немає мрій та немає чарівної країни, де ці мрії здійснюються. Казки вчать дітей життю доступною для них мовою, а також вони можуть ще й лікувати будь-який недуг.

Дивлячись на казки з призми навчально-виховних здібностей, можемо сказати, що казки органічно входять у світ дитини, допомагаючи їй вчитися і вдосконалюватися, долати будь-які труднощі та страхи, негативні імпульси, переносити в реальність царство мрій і бажаних чудес.

Казки є одними з вічних фольклорних джерел, які радують і дорослих, і дітей. Це своєрідне злиття реальності та уяви, життєвого досвіду та мрій людей. За допомогою казок, які педагоги використовують у своїй навчально-виховній роботі, дітям молодшого шкільного віку прищеплюють ввічливість, толерантність у спілкуванні з людьми, працьовитість, любов до Батьківщини, розуміння понять «добро» і «зло». Казки широко використовуються в початковій школі, оскільки їх зміст подається у цікавій формі. Герої чітко поділені на хороших та поганих, а характер їх вчинків легко зрозумілий дітям і може визначити моральний характер кожного персонажа. Це допомагає дітям правильно оцінити моральну цінність поведінки і дає змогу зробити власні висновки щодо правил культурної поведінки [61].

Казка має на меті розвиток у дитини:

- мовлення;

- мислення;
- фантазії та уяви;
- здібності до глибокого образного мислення, встановлення причинно-наслідкових зв’язків;
- емпатії та вмінню слухати;
- навчає можливим формам поведінки.

Відбір жанрів казки допомагає впорядкувати наявний матеріал, виявити схожість між творами різних національностей, розкрити особливості національного репертуару та деталі окремих казок. Можна сказати, що казки відрізняються не чарівністю чи дивовижністю, а дуже чіткою композицією. Казки майже завжди починаються з якоїсь «неприємності» – це може бути порушення заборони, викрадення, розставання з близькими. Потім з’являється герой, який відправляється шукати, зустрічає по дорозі людину, яка дарує йому чарівні предмети і так далі. Деякі операції можна пропустити або змінити, але структура завжди зберігається [62].

Вчителі, які працюють з молодшими школярами, знають, як важко вчити дітей техніці читання, але ще важче виховати захопленого читача. Зрештою, складати слова з букв і оволодівати технікою читання не означає стати читцем.

Головне – організувати процес так, щоб читання сприяло розвитку особистості, а розвинена особистість відчуває потребу в читанні як джерелі подальшого розвитку.

Форми роботи з книгою різноманітні і зумовлені творчістю вчителя. Ефективному розвитку читацького інтересу молодших школярів сприяють умови, які передбачають систематичне використання різноманітних форм позакласної роботи, праці з закладами культури, та робота з батьками.

Успіх розвитку читацького інтересу у дітей залежить від участі в батьків у цьому завданні. Дітям потрібне середовище «читання», книжкове середовище. На основі цього виникає бажання читати, переростаючи в глибоку духовну потребу. Середовище «читання». повинні створюватися в першу чергу в сім’ї.

Своєчасний і тісний контакт з батьками учнів дозволяє знайти потрібне і надійне помічники в своїй особі, поглиблення інтересу дітей до читання. Можливі форми роботи з батьків: колективні (батьківські збори, бесіда, бесіда, лекція, круглий стіл, літ святкування); групова (тематична консультація); індивідуальна (консультація).

Критеріями компетентності вважаються: активна пізнавальна діяльність дитини орієнтація на певний предмет чи явище дійсності (зокрема, читання дитячих література); позитивне емоційно - забарвлене ставлення до читання, творчі прояви в діяльність, приваблива для дитини.

Виходячи з цього, показниками читацького інтересу до молодших школярів є: позитивне ставлення до самої читацької діяльності («Я люблю читати»); інтерес до конкретних книг («Я хочу ці книги»), захоплення самим процесом читання («Я не можу відірватися від книги»); бажання поділитися з іншими радістю спілкування з книгою («Я хочу, щоб інші про цю книгу дізналися») [62].

Основна відмінність читацької діяльності молодших школярів полягає в тому, що вона повинна бути спонукається адекватними мотивами, безпосередньо пов’язаними з його змістом. Для початкових шкіл ця проблема залишається актуальною, оскільки у молодших школярів навчальні мотиви дуже слабкі, високі емоційна збудливість, сугестивність, наслідування, що потребує створення ситуацій для читання на подальший розвиток своєї особистості як суб’єкта педагогічної діяльності (А. Леонтьєв, І. Якиманська та ін.).

Вважаючи молодший шкільний вік сензитивним для навчальної діяльності (Л. Божович, І. Зимня, Д. Ельконін), враховуючи, що саме в цей період відбувається розвиток мислення відбувається, формуються необхідні знання, уміння та самосвідомість як предмета навчальної діяльності, здатної до розвитку та саморозвитку, у початковій школі немає є реальною можливістю для формування основ читацької компетентності, оскільки це викристалізовується за рахунок синтезу всіх компонентів читацької діяльності

та читацької самостійності. З підвищенням рівня сформованості читацької самостійності відбувається формування читацьких компетентностей при роботі з книгою і твором, підвищується творчий та інтелектуальним потенціал особистості, розширюється читацький кругозір і, як наслідок, потреба для читання з'являється, формуються основи читацької компетентності молодших школярів.

Основи читацької компетентності молодших школярів розглядаються в дослідженнях у рамках рамки діяльнісно-орієнтованого (Л. Виготський, Л. Занков, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.), особистісно-орієнтований (Є. Бондаревська, І. Якиманська) та компетентнісний (В. Болотов, А. Вербицький, В. Віненко) підходів, що дозволяє розглядати досліджуваний об'єкт як цілісну систему, враховуючи в врахувати характерні особливості дитячого читання та вікові особливості учнів, спрямований на становлення особистісної позиції молодших школярів у читацькій діяльності.

Читаючи казку, ми стежимо за її захоплюючим та фантастичним сюжетом. Наша підсвідомість вже осмислює сенс, і ми вибираємо те, що нам найбільше підходить, тобто те, що найбільше відповідає нашому нинішньому світогляду. Секрет «вічної популярності» казок полягає у тому, що у будь-якому віці в них можна знайти щось таємне й захоплююче. У своїй практиці педагоги використовують різноманітні літературні матеріали, і тому, в даний час виділяють два основних види казок: народні та авторські. У свою чергу, і народні, і авторські казки письменників можна розділити на казки про тварин, побутові, страшні та чарівні (фантастичні) казки. А також, авторські казки можуть бути дидактичного, психокорекційного, психотерапевтичного та медитативного характеру [53].

1. Найдавнішими казками світу є народні. Для них характерна відсутність авторства. Народні казки – це творіння всього суспільства. Безумовно, кожна казка заснована на кимось розказаній історії, але з того часу вона зазвичай розповідалась та переказувалась великою кількістю людей і могла дуже змінюватися. Важливо підкреслити, що систематично записувати їх почали

відносно пізно, коли жанр почав до певної міри занепадати, і тому, вони відомі дослідникам не в оригіналі, а у суттєво зміненій формі, що дуже ускладнює їх дослідження.

Найдавніші народні казки в літературознавстві називаються міфами. Найдавнішою основою міфів та казок є згуртованість людини і природи. Для наших давніх предків природа була живою, а процес «творення міфів» і «створення казок» пов'язували з принципом «відродження». Саме за таким принципом сьогодні створюються і нові казки.

Ми можемо визначити спільні для всіх народних казок ідеї, які надзвичайно важливі для нас:

Світ навколо нас – живий. Будь-що може заговорити з нами у будь-який час. Ця ідея важлива для розвитку турботливого та значущого ставлення до речей навколо нас, від людей до рослин і артефактів.

Предмети оточуючого світу вже мають життя і здатні діяти самостійно; вони мають право на своє життя. Ця ідея важлива для розвитку почуття прийняття інших.

Розподіл на добро та зло, перемога добра. Ця ідея дуже важлива для збереження духу і розвитку прагнення до кращого, тобто морально-етичного розвитку.

Найцінніше виходить із випробувань, а те, що дарують, дуже швидко зникає. Ця ідея має важливі наслідки для постановки цілей і формування механізмів терпіння.

Навколо нас багато помічників. Але вони приходять на поміч лише тоді, коли ми дійсно не можемо впоратися з ситуацією чи завданням самостійно та потребуємо допомоги. Ця ідея важлива для розвитку почуття незалежності та довіри до навколишнього світу.

Наше життя багатогранне, тому різноманітні й сюжети народних казок.

2. Казки про тварин (або їх ще називають «звіриний епос»): З історичної точки зору, це низка дуже специфічних народних оповідань, її найдавніший шар. Історії про тварин є найдавнішими генетично і пов'язані з уявленнями

тотемів. Їхні головні герої – це тварини. З часом казки втрачають свій міфо-магічний зміст і набувають навчально-виховної якості. Одним із видів казок про тварин є кумулятивні казки, тобто твори для дітей з розвитку логічного мислення, пам'яті, розвитку моральних емоцій тощо. Діти до 5 років ототожнюють себе з тваринами і намагаються бути схожими на них. Тому, казки про тварин найкраще передають маленьким дітям життєвий досвід. Казки про тварин актуальні, оскільки висміюють погані риси характеру, поведінку та викликають співчуття до слабких чи ображених. У них часто зображуються добро і зло, розум і дурість, хитрість і щирість, героїзм і боягузтво. Найкраще та найлегше казки про тварин сприймаються семи-восьмирічними дітьми [30].

3. Побутові казки: У побутових казках переважають мотиви побуту, що розповідають про мінливість сімейного життя; вони демонструють способи вирішення конфліктних ситуацій, розвивають здоровий глузд і почуття гумору, пов'язані з неприємностями, розповідають про сімейні хитрощі. Їхні герої – бідні селяни, спритні найманці чи солдати, бурлаки, норовливі жінки тощо. У цих оповіданнях часто зустрічаються антропоморфні персонажі, такі як Доля, Щастя, Смуток, Правда, Несправедливість. У повсякденних казках часто зустрічається протистояння ледарів, егоїстів та мудрих, хоробрих і розумних, де другі, переважно, перемагають і отримують винагороду.

4. Страшні казки: У цих казках ведеться про нечисту силу. У субкультурі сучасних дітей також зустрічаються казки-страшилки. Це цікавий психологічний матеріал, який дає змогу побачити найпотаємніші куточки дитячого світу. Зміст страшилок залежить від культурних і соціальних традицій оточення дитини, де вона зростає та виховується. Ці дитячі історії з різних країн, безсумнівно, мають схожість за сюжетом, поетичними властивостями, виконанням тощо. Ця подібність проявляється як у загальному фольклорному казковому корінні страшилок, так і в психіці юних оповідачів і слухачів, у їх колективному житті, де страшилки займають особливе місце та значення. Герої страшилок є безіменними й умовними, їхні особистості не розкриті, а їхні дії мало мотивовані чимось. Вони просто символізують конфлікт між силами

добра і зла. У страшних казках завжди можна знайти героїв, які страждають, бо вони є членами казкової родини. Оповідач ототожнює себе з героїчною дитиною. Різноманіття страшилок не таке вже й велике. Як і в традиційних казках, вони встановлені з традиційних смислових цеглинок, якими є саме мотивація та ситуація [31].

5. Чарівні (або їх ще називають фантастичні) казки: Чарівна казка – це казка, яка чітко виражає та виявляє ідею перемоги людства над силами темряви. У них органічно поєднуються міф, фантазія і героїчний початок. Основними мотивами, зазвичай, є змієборство, добування та використання магічних предметів, наприклад, такі як меч-кладенець, жар-птиця, цілюща вода, чоботи-самоходи, шапка-невидимка тощо. Герої чарівних казок часто виступають з надзвичайними силами, здібностями та винахідливістю, які допомагають їм долати всі випробування на шляху до поставлених цілей. У цих казках ми маємо два типи героїв – це добрі та злі персонажі. Чарівні казки призначені викликати захоплення хорошими, добрими героями та засуджувати злочинців, негативних персонажів. Найкраще використовувати такі казки для дітей від восьми років, оскільки першокласникам ще нелегко зрозуміти, що таке магія і для чого вона використовується.

6. Авторські казки: Авторські казки є більш образними, ніж народні. Якби ми хотіли допомогти людині усвідомити свій внутрішній досвід, то, швидше за все, вибрали б авторську казку, незважаючи на масу особистих прогнозів.

Казки авторів такого виду як дидактичні створюються вчителями для цікавого подання навчального матеріалу. При цьому головними їх героями стають абстрактні поняття та явища природи (наприклад, Доброта, Сила, Вітер, Сонце), неживі предмети (іграшки), символи (цифри, букви, звуки, арифметичні дії та ін.), для яких спеціально створюється казкових образ світу, щоб дітям було легше засвоювати нову інформацію. Ці казки можуть розкрити сенс і важливість деяких знань. Навчальні завдання містяться у формі дидактичних казок.

Іншим видом казок є психокорекційні. Вони створені, щоб м’яко

впливати на поведінку дитини. Корекція тут означає «заміну» неефективної поведінки більш продуктивною, а ще дитині пояснюється сенс того, що відбувається у навколишньому середовищі. Ці казки використовуються приблизно з 11-13 років, а також при цьому враховується поведінка дитини. Якщо у дитини є бажання, можна розглянути з нею таку казку, схарактеризувати «казковий урок», програти її за допомогою ляльок, малюнків, мініатюрних фігурок.

Казки, що зцілюють душу – називають психотерапевтичними. У них розкривається глибокий сенс подій, які відбуваються, також наводяться історії, які допомагають дитині побачити, що відбувається з іншого боку. Вони не завжди є однозначними, не завжди мають щасливий кінець, який ми звикли бачити у казках, але вони завжди є глибокими і проникливими. Психотерапевтичні казки можна просто читати дітям, не обговорюючи їх. Це дає їй можливість побути наодинці з собою та подумати. Ці казки часто залишають у людей питання, які стимулюють процес особистісного, морального зростання.

Більшість психотерапевтичних казок присвячені питанням життя і смерті, кохання, ставлення до втрат і здобутків, повторюваних подій. Ці історії створюються в процесі пошуку сенсу в подіях і ситуаціях, про які йдеться. Якщо ви хочете пояснити проблему життя і смерті дитині у разі психотравми, наприклад, смерть близької людини, розлучення батьків тощо, можна розповісти їй психотерапевтичну казку.

Функції психотерапевтичних казок:

- казка заповнює прогалини індивідуальної історії людини і доповнює її загальнолюдською інформацією.
- казка дозволяє актуалізувати моменти особистої історії, що витісняються людиною.
- казка відображає внутрішній конфлікт суб’єкта і дає можливість поміркувати над ним.
- казка є символічним «буфером» між людиною і казкотерапевтом.

Завдяки цьому опір суб'єкта зменшується і енергія направляється на рефлексію та самоаналіз.

- казка служить альтернативною концепцією сприйняття неоднозначних життєвих ситуацій.
- казка формує віру в позитивне вирішення проблеми [21].

Такі казки як медитативні, формуються для накопичення позитивного досвіду, для зняття психоемоційного напруження, створення ліпших зразків взаємин із навколишнім світом та іншими людьми. Їх властивістю є відсутність конфліктів та негативних, злих персонажів. Медитативні казки орієнтовані на розвиток різних видів відчуття: зір, слух, смак, дотик, рух. Такі історії створюються тоді, коли людина почуває себе щасливою, радісною та спокійною. А ще, медитативні казки, зазвичай, слухають у поєднанні із заспокійливою музикою. Ці казки вчать відчувати момент, жити тут і зараз, цінувати кожен день життя.

Вибираючи казку, потрібно враховувати моральні цінності, на які ви хочете зробити акцент, вік учнів класу, з якими ви проходите навчальний процес, та індивідуальні особливості кожної дитини.

Отже, казки з давніх часів широко відомі в усіх країнах світу. Для них характерні традиційні структурно-композиційні елементи: зачини, кінцівки, використання магічних чисел, контрастні угруповання дійових осіб, відсутність детального опису природи й життя. Сюжет казки багатоепізодний, розвиток подій дуже драматичний, зосереджений на головному герої, а фінал завжди щасливий. За своєю природою казки є дуже самобутнім жанром фольклору. Вони тісно пов'язані з іншими видами народного оповідання, особливо з переказами, легендами, які тісно пов'язані з конкретною історією, реальним життям і побутом їх автора. Художній образ казки, психологія героїв, ситуація, художні деталі казки завжди глибоко оригінальні й історичні, бо відображають життя народу, погляди, смаки, надію народу.

У зв'язку з викладеним вище, ми переконані, для того, щоб максимально використовувати виховний і навчальний потенціал казки для формування

читацької компетентності молодших школярів, вчителю необхідно знати жанрові особливості під час всіх видів роботи з текстом казок під час уроків літературного читання.

Таким чином, нами виокремлено низку загальних рекомендацій для роботи над казкою в початковій школі:

1. Під час підготовки до читання казки важливо організувати наочно-практичну діяльність дітей чи провести бесіду, що забезпечує адекватне сприйняття учнями подій та проблеми казки. На цьому ж етапі роботи можуть бути доречними питання проблемного характеру, завдання на антиципацію та на розширення читацького кругозору («Які ще казки з тими ж дійовими особами вам знайомі?» тощо).

2. Оскільки казка за своєю природою призначена для усного відтворення, бажано, щоб вчитель використовував своє читання-розповідь. За такої подачі тексту зберігається казкова інтонація – інтонація розмовної мови, близька та зрозуміла дітям, що супроводжується ще й відповідною інтонацією, мімікою, жестами. Можливе використання та аудіозапис, тим більше, що багато сучасних підручників літературного читання забезпечені фонохрестоматіями. Ці прийоми, безперечно, допоможуть повноцінному сприйняттю казки учнями.

3. Читання-розповідання казки необхідно супроводжувати зверненням до ілюстрацій (до книг або додаткових інтерактивних матеріалів).

4. При аналізі казки не слід акцентувати увагу дітей на вигадці, алегорії та умовності в оповіданні, інакше зникне чарівність казки та зникнуть властивості, які роблять казку казкою.

5. У процесі аналізу художнього тексту доречними є питання проблемного характеру, які змушують дітей розмірковувати над вчинками персонажів, які допомагають учням визначити своє ставлення до героїв казки та їх дій.

6. Аналіз мовних особливостей казки допомагає дітям у характеристиці дійових осіб, глибшому розумінню тексту, готує учнів до адекватного вибору інтонаційних засобів для різноманітних творчих робіт із текстом – переказу,

читання з ролей, драматизації.

7. Переказ, а правильніше – розповідь казки – слід добре підготувати, оскільки він має бути схожим на розповідь казки близько до тексту, з використанням властивих саме цій казці виразів, стійких словосполучень, порядку слів, інтонації.

8. У процесі розповіді казок рекомендується використовувати картинний або словесний план, ілюстрації, опорні слова, деякі форми групової роботи та інші прийоми, що допомагають розповідати казку.

На жаль, великий потенціал, який закладений у казках, не розкривається повною мірою під час уроків літературного читання у початковій школі, оскільки вивчення казок обмежується багатьма вчителями і зводиться лише до з'ясування характерів дійових осіб і визначення сюжетної лінії. Разом із тим руйнується цілісність художнього світу, що в результаті призводить до втрати чарівності та самобутності казки [20].

У зв'язку з цим, важливо показати дітям, з чого складається казка, як вона «складається», дати уявлення про героїв, про систему подій та роль у них персонажів казки, про багатство образотворчих засобів та образність народної мови, що сприятиме розвитку фантазії та творчості учнів. За захоплюючим фантастичним сюжетом, за різноманітністю персонажів потрібно допомогти учневі побачити те головне, заради чого казка і створена, звернути увагу на гнучкість і тонкість сенсу, яскравість і чистоту мовних фарб, поезію народного слова, точність порівнянь та метафор.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКИ

2.1. Діагностика рівня сформованості читацької компетентності молодших школярів

У сучасних умовах освіти, що спрямована на формування гармонійно розвиненої особистості, ключовим завданням початкової школи є розвиток читацької компетентності учнів. Ця компетентність є основою для успішного навчання, соціалізації та самореалізації дитини в майбутньому. Сформованість читацької компетентності визначає здатність школяра не лише розуміти й аналізувати текст, а й використовувати отримані знання у різних життєвих ситуаціях.

Актуальність діагностики полягає в необхідності своєчасного виявлення рівня сформованості читацьких умінь, що дозволяє вчителям коригувати навчальний процес, адаптувати методики до індивідуальних потреб учнів і запобігати труднощам у засвоєнні освітнього матеріалу. В умовах сучасного інформаційного середовища діагностика також допомагає сформувати в учнів уміння критично осмислювати текстову інформацію та орієнтуватися у світі літератури [52].

Мета діагностики – визначити рівень сформованості читацьких умінь, що становлять основу формування читацької компетентності молодших школярів.

Діагностика проводилася на базі Запорізької загальноосвітньої школа I-III ступенів № 15 Запорізької міської ради Запорізької області. Випробувані – 26 учнів 3-го класу.

Для визначення рівня сформованості читацьких умінь, що становлять основу формування читацької компетентності молодших школярів як

параметри оцінювання були обрані шість аналітичних умінь:

1) вміння сприймати образотворче-виразні засоби мови відповідно до їхньої функції у художньому творі;

2) вміння відтворити в уяві картини життя, створені письменником;

3) вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

4) вміння сприймати та оцінювати образ-персонаж;

5) вміння бачити авторську позицію;

6) вміння освоювати ідею твору.

Діагностика читацьких умінь проводилася у письмовій формі, під час роботи з твором В. Сухомлинського «Кінь утік».

Відповіді на кожне питання діагностичного завдання в залежності від правильності та повноти оцінювалися за трибальною шкалою, і в залежно від набраних балів визначався рівень сформованості кожного читацького вміння:

- високий рівень – 3 бали;
- середній рівень – 2 бали;
- низький рівень – 1 бал.

Якщо середній бал за підсумками діагностичного завдання 8 та менше, то рівень школяра низький. Якщо середній бал за підсумками діагностичного завдання перебуває в діапазоні від 9 до 14, рівень цього учня середній.

Якщо середній бал за підсумками діагностичного завдання 15 та вище, то учень має високий рівень сформованості читацьких умінь.

За кожним із критеріїв було визначено показники трьох рівнів: високого, середнього та низького.

Параметри, за якими оцінюються відповіді випробуваних та їм присвоюється певна кількість балів, представлені у таблиці 2.1.

Завдання до тексту:

1. Завдання, спрямовані на діагностику сформованості вміння сприймати образотворче-виразні засоби мови відповідно до їхньою функції у художньому творі:

- прочитайте найкоротше та найдовше слово.

Таблиця 2.1

Показники рівнів сформованості компонентів читацької компетентності

Компоненти читацької компетентності	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Вміння сприймати образотворчі засоби мови відповідно до їхньою функції	Знаходить у тексті образні слова та висловлювання, пояснює їх значення; виділяє епітети, порівняння, уособлення, звукопис, повтор та ін.	Знаходить у тексті образні слова та висловлювання, але не розуміє їх роль.	Бачить окремі засоби мови у тексті за допомогою вчителя
Вміння відтворити в уяві картини життя, створені письменником.	Відтворює в уяві картини на основі прочитаного (опис героя, картини природи, ситуації) та розповідає про це.	Знаходить опис героя (Зовнішній вигляд, мова) та навколишньої обстановки (інтер'єр), опис картин природи.	Під час словесного малювання картини в уяві пропускає суттєві деталі. Відтворення образу замінює докладним перерахуванням окремих деталей.
Вміння встановлювати причинно наслідкові зв'язки.	Встановлює послідовність та причинність подій; розуміє зміст прочитаного, пояснює причину вчинків героя і дає йому свою оцінку	Розуміє зміст прочитаного, але не розуміє причинно наслідкові зв'язки, проте пояснює причину вчинку героя і дає йому свою оцінку	Розуміє зміст прочитаного, але не розуміє причинно наслідкові зв'язки
Вміння сприймати образ персонажа	Висловлює своє особисте ставлення до героїв, подій, мотивуючи відповідь.	Оцінює вчинок без особистого ставлення до нього; визначає почуття, стан героя.	Не звертає уваги на почуття, переживання героїв.
Вміння бачити авторську позицію.	Визначає ставлення письменника до героя (за ключовими словам, прямому та непрямому висловлюванню); визначає авторську позицію.	Визначає ставлення письменника до героїв та їх вчинків, але не вміє сформулювати відповідь.	Потребує допомоги Вчителя під час осмислення аналітичних питань, виконанні практичних завдань.
Вміння виокремлювати ідею твору	Самостійно визначає основну ідею твору.	Самостійно може усвідомити ідею твору, якщо раніше обговорювався твір схожої структури.	У визначенні основної думки тексту потрібна допомога вчителі

- прочитайте усі іменники та дієслова;

2. Завдання, спрямовані на діагностику сформованості вміння відтворювати в уяві картини життя, зображеного письменником:

- опишіть словами образи головних героїв: Віталика та Петрика.

3. Завдання, спрямовані на діагностику сформованості вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, бачити співвіднесеність епізодів, розуміти логіку розвитку дії:

- відновіть послідовність подій у оповіданні;
- напишіть, чи правда утік кінь? В якій послідовності розвивалися події?

4. Завдання, спрямовані на діагностику сформованості вміння цілісно сприймати образ-персонаж як один із компонентів художнього твору, який служить для розкриття ідеї:

- який Віталик? Чи можна його віднести до позитивних чи негативним героям? Підтвердіть свою думку.

5. Завдання, спрямовані на діагностику сформованості вміння бачити авторську позицію у всіх елементах твору:

- знайдіть у тексті та випишіть, як описав В. Сухомлинський головних героїв: Петрика та Віталика
- чи відчули ви ставлення автора до своїх героїв? Обґрунтуйте свою відповідь та підтвердіть цитатами.

6. Завдання, спрямовані на діагностику сформованості вміння освоїти ідею твору.

- у чому головна думка оповідання?
- чого вчать твори В.Сухомлинського?

Ця відповідь дитини з високим рівнем сформованості вміння цілісно сприймати образ-персонаж як один із компонентів художнього твору, що служить для розкриття ідеї, оскільки дитина не тільки охарактеризувала головного героя Віталика, а ще й надала власне бачення ситуації.

Деякі діти не змогли відповісти на діагностичні питання, ці діти мають

низький рівень сформованості читацьких умінь. У своїх відповідях вони цитували один одного та вчителі з минулого заняття, відповіді були короткі та одноманітні і не розкривали суть питання. Більшість не могли підтвердити написані цитати, тобто вони не розуміли, про що писали.

Результати діагностики рівня сформованості читацьких умінь молодших школярів представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати рівнів сформованості компонентів читацької компетентності (у % відношенні)

Компоненти читацької компетентності	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Вміння сприймати образотворчі засоби мови відповідно до їхньою функції	11%	35%	54%
Вміння відтворити в уяві картини життя, створені письменником.	20%	42%	38%
Вміння встановлювати причинно наслідкові зв’язки.	4%	58%	38%
Вміння сприймати образ персонажа	26%	62%	12%
Вміння бачити авторську позицію.	8%	38%	54%
Вміння виокремлювати ідею твору	26%	62%	12%

Спираючись на отримані дані, можна зробити висновок, що найкраще у дітей досліджуваного класу сформовані вміння сприймати та оцінювати образ-персонаж та вміння усвідомлювати ідею твору. Такі показники можуть бути пов’язані з великою кількістю завдань у підручнику «Літературного читання» автором якого є О. Савченко. за яким займаються учні даного класу.

Завдяки систематичному виконанню завдань, що формують дані уміння, в

учнів 3 класу вже наявні високі показники сформованості умінь сприймати та оцінювати образ-персонаж та усвідомлювати ідею твору.

На середньому рівні сформовано вміння відтворити в уяві картини життя, створені письменником, та вміння встановлювати причиннонаслідкові зв'язки.

Найнижчі показники зі сформованості читацьких умінь, мають вміння сприймати образотворчі засоби мови відповідно з їх функцією та вміння бачити авторську позицію у всіх елементах художнього твору Такі показники пов'язані з тим, що завданням, спрямованим формування даних умінь, не приділяється належної уваги.

На рис. 2.1. представлена діаграма за результатами діагностичного дослідження рівня сформованості читацьких умінь в учнів 3 класу, де видно, що більшість, а саме 54% учнів, мають середній рівень сформованості читацьких умінь, високий показник сформованості читацьких умінь мають лише 19,2%, низький рівень мають 26,8% учнів.

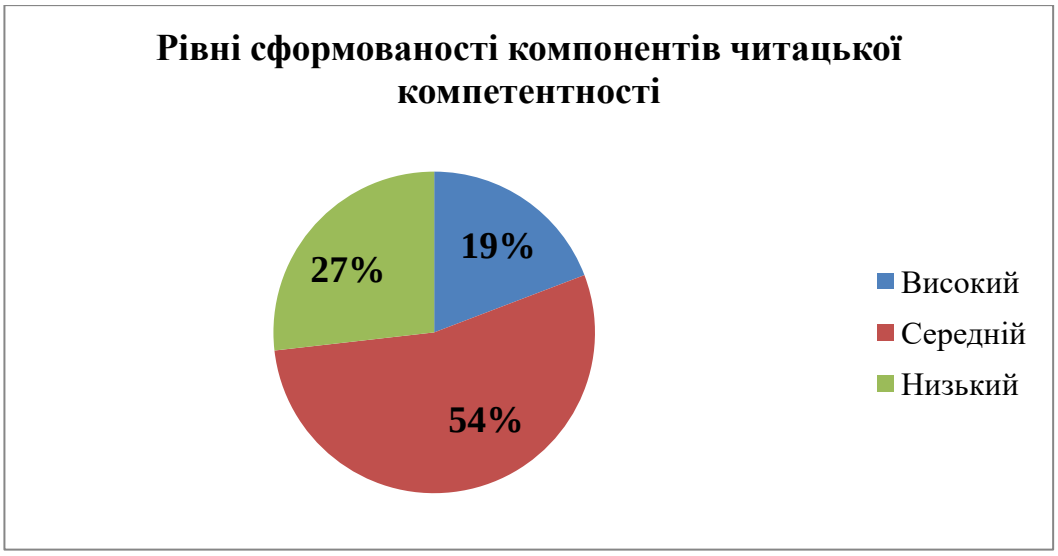

Рисунок 2.1 Розподіл учнів за рівнем сформованості компонентів читацької компетентності

Вміння відтворити в уяві картини життя, створені письменником, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вміння сприймати образ-персонаж, уміння усвідомити ідею твору – усі ці вміння мають середні та високі показники. Але незважаючи на це, через відсутності систематичного

виконання завдань, результати діагностики сформованості вміння сприймати образотворчі засоби мови відповідно до їхньої функції та вміння бачити авторську позицію у всіх елементах художнього твору виявилися низькими. У 54% учнів низькі показники сформованості даних умінь, що становить більшу частину учнів досліджуваного класу.

Таким чином, проведене діагностичне обстеження на констатувальному етапі дослідження дозволило визначити протиріччя, на розв'язання яких необхідно обґрунтувати методичні рекомендації для підвищення рівня читацької компетентності у Новій українській школі.

2.2. Методичні рекомендації щодо формування читацької компетентності у Новій українській школі

Сучасний підхід до читання літературного твору вимагає не лише технічно правильного читання, але й глибокого розуміння змісту та художньої форми твору, що неможливе без певних знань у сфері літературознавства. У зв'язку з цим за останні два десятиліття методистами було розроблено низку програм для літературної освіти молодших школярів, які покликані познайомити юних читачів із літературою як мистецтвом слова через вивчення теоретико-літературних основ.

Однак аналіз програм, розроблених О. Савченко та Р. Шияном, а також підручників із літературного читання показує, що літературознавчі терміни вводяться нерегулярно і без належної логічної послідовності. Часто терміни подаються у застарілому або навіть суперечливому трактуванні, що ускладнює для школярів засвоєння системи літературного аналізу творів [24].

Формування читацької компетентності у молодших школярів повинно проходити поетапно, щоб забезпечити поступовість і системність у розвитку їхньої читацької грамотності. Цей процес має відбуватися у п'ять етапів:

1. Спостереження над літературним явищем, ознайомлення з ним і

осмислення його характеристик.

2. Пошук знайомих явищ у тексті художнього твору, квазідослідницьке вивчення та спостереження за ними.

3. Формулювання поняття чи терміна, визначення його через сукупність ознак.

4. Впізнавання літературознавчих явищ у самостійній читацькій практиці.

5. Використання літературознавчих уявлень у власній творчості [18].

Ці етапи повинні реалізовуватися послідовно під час вивчення художніх творів або казок на уроках літературного читання. Перший етап передбачає ознайомлення учнів із літературними явищами, їх ознаками, а також пошук та дослідження цих явищ у текстах художніх творів.

На уроці з теми «Порівняльний аналіз української народної казки» можна запропонувати провести тренінг «Створення кластера «Види казок». Мета цього тренінгу – допомогти учням засвоїти знання про особливості методу кластерів та навчитися створювати їх, використовуючи знання про казки, їхніх авторів і літературознавчі терміни.

Для розвитку практичних навичок, глибшого розуміння матеріалу, кмітливості та творчих здібностей можна організувати спільне з учителем створення кластера «Оповідання та казка: відмінності», гру «Встанови послідовність» із використанням Лего, а також розгадування кросворда «Українські народні казки» [19].

Цей діяльнісний етап у формуванні основ літературознавчих понять забезпечує наступність у розвитку грамотності школярів. Учні поступово вчаться формулювати поняття, визначати терміни за ознаками, розпізнавати літературні явища спочатку під керівництвом учителя, а згодом самостійно.

На уроці з теми «Українська народна казка «Заяче сало» учні спочатку під керівництвом учителя створюють кластер «Народна та літературна казка», а згодом самостійно працюють над кластером на тему «Літературні жанри».

Зауважимо, що проведення аукціону «Літературознавча пропедевтика»,

участь у вікторині «Літературні казки» та складання усних висловлювань «Які літературні жанри мені найбільше подобаються?» сприяють розвитку вмінь розрізняти поняття «казка», «авторська казка», «народна казка». Ці заходи допомагають школярам формувати навички визначення жанру твору, теми та ідеї, аналізу проблематики, типів казок, а також порівняння сюжетів і героїв, виділення авторської позиції та художніх засобів твору [15].

Казка в житті дітей молодшого шкільного віку має великий психологічний вплив на їх внутрішній стан. Вона відкриває новий шлях наочно-образного і наочно-дієвого осягнення світу людських відносин, допомагає пізнавати світ, навчає критично сприймати навколишнє, а також сприяє встановленню зв'язку між казковими подіями та поведінкою в реальному житті. Головне завдання педагога – навчити дитину осмислювати зміст казки. Недостатньо прочитати казку, розфарбувати зображення її героїв, поговорити про сюжет. Молодші школярі уже здатні осмислювати казку разом з вихователем шукаючи, знаходячи приховані значення і життєві уроки [1].

Оскільки казки різні за змістом, за сюжетом, то методика їх використання у різних вікових групах також різна. Казки повинні насамперед відповідати віковим особливостям дітей, тому що діти сприймають зміст казки емоційно, порівнюють себе з казковими героями. Саме через казку можна реалізувати навчальні, виховні, пізнавальні завдання у набутті дітьми певних знань. Робота над змістом казки може відбуватися вранці, на заняттях, інколи під час гри на перервах. Діти легко сприймають зміст казки, коли є відповідна атмосфера, певна емоційна налаштованість та умови проведення. Адже казка розвиває фантазію дітей, їх уяву, творче мислення, зв'язне мовлення.

Як зазначає О. Савченко у початковій школі досить часто використовують казки звіриного епосу, оскільки діти полюбляють тварин, вони спонукають їх сміятися й мислити, пробуджують інтерес до живої природи. Дітям молодшого шкільного віку також цікаво працювати за змістом чарівних казок та соціально-побутових. В такому віці діти можуть самостійно розігрувати сюжети знайомих казок в іграх-драматизаціях та театралізованих

іграх, їх творчий потенціал розкривається у доборі та створенні атрибутів, костюмів, розподілі між собою ролей [41].

Читацький кругозір дітей залежить від змісту і методів навчання., проте обмежується віковими можливостями дітей. Психолог О. Скіпакевич, відмічає, що ігнорування віку дитини, це «проблема віку, яку ми виштовхували у двері, стукає у вікно». Не можна навчати дітей всього, що бажають дорослі, тому що знання, які отримують діти повинні розвивати саму дитину, щоб вона не відтворювала механічно і не була запрограмованою, а сама могла виказувати, аналізувати, робити висновки та застосовувати ці знанняу своєму житті [45; 46].

Дослідження показують, що творчі завдання на уроках значно підвищують інтерес учнів до предмета «Літературне читання», а також до читання книг, казок і творчості письменників. Наприклад, на уроці «Порівняльний аналіз української народної казки «Про жар-птицю та вовка» та «Семеро козлят» учні виконували дослідницьке завдання «Порівнюю казки», працюючи в групах.

Перша група створювала словесний та ілюстрований портрет головного героя в обох казках. Друга група аналізувала сюжети творів, порівнюючи початок, головну частину, кінцівку і розвиток подій із головним героєм. Третя група виділяла особливості чарівних казок, зокрема чарівні предмети, числа, помічників та характерні слова. Четверта група знаходила національні особливості обох творів.

На основі проведеної наукової розвідки нами з’ясовано, що досить ефективним для формування основ читацької компетентності у молодших школярів на уроках літературного читання є використання прийому порівняння народних і літературних казок. Такий підхід допомагає учням застосувати отримані літературознавчі знання на практиці.

У своїй роботі ми показуємо, як порівняння народних і літературних казок сприяє глибшому засвоєнню ключових літературних понять учнями третього класу. Теоретичною основою для цього підходу є дослідження у сфері фольклористики та літературознавства, що стосуються даної тематики.

Під час уроків, де порівнюються авторські та народні казки, важливо допомогти учням усвідомити подібності та відмінності між цими жанрами. У літературній казці часто зберігаються основні принципи народної казки: фокус на вигадку, утвердження ідей Добра і Краси, дотримання «Правил гри» в сюжеті та композиції, а також використання народних мотивів, образів і мовних засобів. Водночас важливо показати, як деякі особливості народної казки змінюються у літературній. Для кращого засвоєння цієї інформації учні можуть створювати кластери, заповнювати порівняльні таблиці і брати участь у мозковому штурмі [51].

Популярність прийому співставлення у навчанні зумовлена тим, що саме на схожості і контрастах базуються система образів у творі, пейзажні, портретні та побутові описи, а також мовні характеристики. Таким чином, важливо навчити учнів навичкам порівняння та співставлення різних елементів художнього твору.

Особливо значущий цей прийом при вивченні теми «Народні та літературні казки» у третьому класі, оскільки саме фольклорний і літературний казковий матеріал вимагає його використання, адже неможливо обговорювати народну та літературну казки без розуміння їхніх подібностей та відмінностей. Ми багаторазово застосовуємо цей прийом: під час аналізу структури народної казки, у порівнянні різних чарівних казок, при вивченні казок різних народів світу, щоб учні могли зрозуміти спільне і відмінне. Під час вивчення літературних казок, близьких до народних, ми з’ясовуємо, що автор запозичив із народної традиції і що додав свого. У випадку з літературними казками ХХ століття акцент робиться на оригінальних авторських прийомах, характерних лише для літературної казки, що дозволяє відзначити унікальність стилю кожного автора.

Співставлення творів різних мистецтв на уроках посилює емоційне сприйняття, дозволяє учням суб’єктивно осмислювати твори, управляти потоком асоціацій, розвивати уяву й фантазію. Прийом співставлення, який ми активно використовуємо у своїй роботі, сприяє розвитку розумових здібностей

учнів, сприяє кращому засвоєнню літературних понять, водночас впливає на емоційний і чуттєвий досвід школярів, розвиваючи їхній творчий потенціал [34].

Ми звертаємо увагу дітей на те, що сюжети чарівних казок підкоряються загальним законам і мають спільні «секрети». Спираючись на текст, пояснюємо учням, що попри все різноманіття, основна структура чарівних казок є традиційною. Ось коротка послідовність подій у типових чарівних казках:

1. Біда чи нещастя, порушення заборони.
2. Вирушення героя в дорогу.
3. Зустріч із помічником або дарувальником.
4. Випробування героя (бій з ворогом чи виконання складних завдань).
5. Перемога над ворогом, подолання біди.
6. Повернення героя додому.
7. Весілля або воцаріння героя.

Складний теоретичний матеріал, включно з відкриттями В. Проппа про функції персонажів, можна подати дітям у наочному форматі, наприклад, у вигляді схеми «Шлях героя чарівної казки». Школярі досить швидко засвоюють і сім основних типів персонажів, легко виокремлюючи їх у творах:

1. Герой (героїня) – часто принижений, обділений, або навіть вигнанець.
2. Ворог (шкідник) – персонаж, який шкодить герою чи його родині, переслідує або бореться з ним.
3. Відправник – той, хто відправляє героя в подорож.
4. Чарівний помічник або засіб – допомагає герою подолати ворога або переміщує його.
5. Дарувальник – персонаж, який надає герою чарівний засіб.
6. Бажаний персонаж – той, кого шукають (зазвичай наречена або інший важливий об’єкт пошуку).
7. Фальшивий герой – персонаж, який приписує собі заслуги

справжнього героя.

Головною формою роботи по використанню казки у освітньому процесі Нової української школи є повсякденне спілкування вчителя з дітьми з використанням одного з видів казки. У початковій ланці робота з народними та авторськими казками може проводитися під час організацій різних видів діяльності. Основні види діяльності, які використовує в своїй роботі педагог, це читання казок, розповідання казок, театралізація, показ казки через проекційні ліхтарі, тематичні розважальні заняття, бесіди на морально-етичні теми за змістом казок; самостійне складання дітьми казок, дидактичні ігри, творча робота з казкою [28].

Читання казок у початковій школі є складним методом роботи з казкою, тому що педагог повинен добре підготуватися, кілька разів уголос прочитати казку, дотримуючись засобів інтонаційної виразності. Робота за мистецтвом художнього читання, повинно стати професійним обов'язком кожного вчителя. Обов'язок педагога донести зміст казки, тому що казку склав народ, письменник її записав. В Сухомлинський вважав, що «казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень» [48].

За переконанням В Науменко, заняття з літературного читання та розповідання творів повинно таку структуру :

1. Початок заняття (вступна бесіда, розглядання наочності, розгадавання загадок ,розповідь вчителя).

2. Розповідання казки. Уточнення та пояснення нових слів, виразів. Розглядання ілюстрацій.

3. Коротка бесіда за змістом казки.

4. Виведення морального правила, прислів'я [35].

У кожному класі є телевізор або проектор, де вчитель користуючись медіа приборами разом з дітьми здійснює перегляд та аналіз казки. Дітям молодшого шкільного віку дуже подобається така форма роботи, оскільки у вихованців спрацьовує зорове сприймання і відбувається налаштування

позитивної атмосфери. Після такого перегляду казки, діти активніше виявляють бажають театралізувати її. Театралізована гра сприяє розвитку творчих здібностей і пізнавальної активності, сприяє формуванню моральних якостей. Через народну казку діти пізнають живу народну мову. Також, через форми роботи з казкою діти знайомляться з етикетними нормами привітання, побажання, вибачення.

Використання тематичних розважальних занять, допомагають вчителю закріплювати знання дітей та аналізувати розвиток зв'язного мовлення, збагачувати досвід знаннями про взаємини людей на прикладі казок та вчить відповідати правильно на запитання і пояснювати свою точку зору. Педагог акцентує увагу на формуванні уявлення про казку як друга, щоб діти знаходили в кожній казці повчальний момент, аргументували свій вибір, розвивали логічне мислення, виховували пізнавальний інтерес до казки і розвивали лагідне почуття – любов до казки. Тематичні розважальні заняття повинні мати цікаву назву, наприклад, «Подорож у Країну казок», «Казки бабусі Олени», «Лист дідуся казкаря».

У початковій школі іноді використовують методику Л. Фесюкової «Виховання казкою», яка включає в себе нетрадиційний підхід і має свою схему, яка складається з семи розділів :

1) моральний урок (вчитель підбирає прислів'я до вибраної казки);

2) виховання добрих почуттів (разом з дітьми педагог аналізує добре і погане в змісті казки);

3) мовна зарядка (придумувати однокореневі слова);

4) розвиток мислення і уяви (ставити дітей на місце героїв);

5) казка і математика (за допомогою геометричних фігур можна «написати» назву казки);

6) казка і екологія (познайомити дітей з природою, розкриваючи красу і любов до неї, а також роз'яснити, що може бути небезпечним в природі);

7) казка розвиває рухи (пропонується дітям зобразити когось або щось із казки, але не стандартно) [22].

Також у роботі з використанням казки у початковій школі для молодших школярів можна використати наступні прийоми, при використанні яких діти у захваті виконують творчі завдання:

1) об’ємна аплікація (мнеться аркуш, трохи вирівнюється, вирізається по контуру, злегка наклеюється, потім домальовується);

2) пальчиковий живопис – за допомогою фарби і пальців або кулачків розфарбовується головний герой казки;

3) малювання по мокрому – змочується аркуш і малюється густою фарбою;

4) чарівний малюнок – за допомогою свічки малюється на аркуші малюнок, а потім пензликом улюбленою фарбою створюється малюнок;

5) монотипія – малюємо на целофані, а потім перевертаємо і притискаємо до аркуша.

Формування теоретико-літературних понять на темі «Народні та літературні казки» є більш ефективним, коли навчання реалізує діяльнісний підхід, дотримується принципу системності та спадкоємності у викладанні матеріалу, враховує закони сприйняття художнього тексту. У такому підході важливо поєднувати емоційне та логічне осмислення, створювати ситуації для розвитку творчої активності учнів і використовувати методи, що відповідають їхньому віку та інтересам. Проведений експеримент показав, що діти легко засвоюють матеріал, який відображає особливості поетики народних і літературних казок, можуть застосовувати теоретичні поняття для аналізу художнього твору вже на ранніх етапах літературного навчання.

Важливість діяльнісного підходу в навчанні особливо актуальна для педагогів Нової української школи (НУШ)/ Діяльнісний підхід, закладений у новий Державний стандарт початкової освіти, підтверджує необхідність особливих методичних зусиль, спрямованих на формування пізнавальної діяльності дитини в процесі навчання загалом і літературного розвитку зокрема.

Особистісно орієнтований підхід означає фокусування педагогічного

процесу на розвиток особистості, яка є метою, суб'єктом, результатом і головним критерієм його ефективності. Цей підхід передбачає створення умов для саморозвитку і розкриття творчого потенціалу дитини.

Формування літературознавчих уявлень у молодших школярів з використанням особистісно орієнтованого підходу, на наш погляд, має бути спрямоване на літературний саморозвиток особистості. Надання знань про літературу – це своєрідний інструмент, який допомагає учневі самостійно й усвідомлено сприймати художній твір, переходити від контрольованого читання до самостійного. З педагогічного погляду це природно, оскільки результатом добре організованої освіти стає самоосвіта, виховання веде до самовиховання, а розвиток – до саморозвитку [7].

Ефективними методами формування читацької компетентності у молодших школярів є: читання-розглядання, бесіда, вправи, моделювання, гра, літературна творчість і лего-технології.

Читання-розглядання – це основний метод навчання читання-спілкування, який включає механічне розкодування тексту (правильне й швидке відтворення) та усвідомлене сприйняття його змісту як невід'ємні частини цього процесу [16].

Метод читання-розглядання виявляється ефективним для розвитку літературознавчих уявлень, оскільки включає практичні дії з книгами та літературними творами, що відповідає діяльнісному підходу і віковим особливостям мислення молодших школярів [10].

Багаторічна практика показує, що метод читання-розглядання має тривалий розвивальний ефект: навіть після завершення роботи над твором цей метод мотивує дитину до самостійного пошуку і читання цікавих їй книг.

Формуванню читацької компетентності у молодших школярів сприяють різноманітні види бесід (вступні, аналітичні, узагальнювальні), які проводяться на трьох етапах вивчення художнього твору [10].

У сучасній дидактиці метод бесіди належить до традиційних і розглядається як діалогічний метод навчання, при якому вчитель через систему

питань допомагає учням зрозуміти новий матеріал або перевіряє їхні знання вже вивченого. Таким чином, постановка запитань є основним прийомом бесіди [42].

Вступна бесіда проводиться до першого читання твору, щоб зосередити увагу дітей на темі, події чи явищі, які будуть описані у творі. Важливість цієї бесіди полягає в тому, що вона допомагає привернути увагу до автора, сприяє розвитку вміння правильно називати твір і заохочує до знайомства з образами твору [2].

Особливе значення в формуванні літературознавчих уявлень має аналітична бесіда, проведена після повторного читання твору. Вона дає можливість детально розглянути зміст та форму твору, сприяє глибшому розумінню прочитаного. Аналітичну бесіду вважають основним методом для досягнення більш точного і глибокого «прочитання» тексту [2].

На етапі аналітичної бесіди можна активно працювати над формуванням уявлень про жанр та тему твору як основних компонентів літературознавчих знань. Також важливо звертати увагу на сюжет, композицію, мову, стиль письменника, проблематику, авторські прийоми. Для корекції наївно-реалістичного сприйняття молодших школярів на цьому етапі особливо важливими є питання і завдання, що допомагають аналізувати образ автора та його ставлення до героїв і подій твору [2].

Оскільки казка виховує, навчає дітей з раннього віку, то у початковій школі проводять бесіди на морально-етичні теми за змістом казки, такий метод роботи з казкою несе позитивний вплив на душу дітей.

Метод бесіди широко застосовується в процесі ознайомлення дітей з художнім твором, науковець М Кончегіна виділяє в цьому методі чотири групи запитань.

1. Запитання за фактичним змістом літературного твору (пропонується після першого сприйняття твору).

2. Запитання,які допомагають з’ясувати зв’язки у творі – спільне та відмінне, причини та наслідку, часу (рекомендується дітям після повторного

читання).

3. Запитання, які спонукають та допомагають робити висновки і давати оцінку вчинкам персонажів, подіям (ставляться під час узагальнюючої бесіди).

4.Запитання спрямовані на встановлення асоціацій з досвідом дітей [32].

Бесіда за змістом казки допомагає дітям зрозуміти основну думку казки, визначити характерні признаки персонажів. Такий метод включає в себе репродуктивну, проблемну евристичну бесіди.

Педагог В. Мартиненко відмітила, що проведенні бесіди перед слуханням або читанням є бажаним, оскільки бесіда «лише втомить дітей і позбавить їх необхідної свіжості сприймання. Викликати дітей на бесіду відразу після розповіді або читання також не правильно [33].

Нехай вони побудуть під враженням образів художнього твору, найкраще – провести бесіду одного з наступних днів. Але гнучкість потрібна і вцьому питанні, іноді в дітей відразу виникає бажання поділитися власними враженнями, і не слід їм у цьому заважати. Коли проводити бесіду, також залежить від характеру твору, якийдіти слухали. Після казки або високохудожніх віршів правильно не проводити бесіду того самого дня» [8].

Видатний педагог В. Сухомлинський написав багато творів, які несуть моральну цінність та виховну мету, подаємо деякі з них (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

Твори В. Сухомлинського, які несуть моральну цінність та виховну мету

Казкові твори	Моральні норми
«Куди поспішали мурашки»	Товариськість, бажання допомагати один одному, турботливість
«Іжачок»	Працьовитість, доброта, товариськість
«Зайчик і горобина»	Взаємодопомога, товариськість
«Лисиччині ліхтарики»	Співчуття, турбота про інших, небайдужість
«Одне-єдине в світі макове зернятко»	Вміння цінувати дружбу
«Лисиця й миша»	Сміливість, винахідливість, рішучість
«Хай будуть соловей і жук»	Мудрість, повага до оточуючих

Казки В. Сухомлинського, направлені на морально-етичне виховання дітей молодшого шкільного віку (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4

Казки В. Сухомлинського, направлені на морально-етичне виховання дітей молодшого шкільного віку

Назва твору	Виховна мета
«Їжачок Світлячок»	Виховування вміння думати не тільки про себе, а й про інших
«Журавель і Папуга»	Виховання любові до Батьківщини,бажання долати перешкоди заради повернення на рідну землю
«Мурашка-мандрівниця»	Виховання бажання засуджувати лінь, осіб, що хочуть існувати за рахунок інших
«Лисичук-першокласник»	Виховування правдивості, чесності, вміння виправляти свої помилки
«Гавення і Соловей»	Виховання любові до мами, вміння співчувати, надавати посильну допомогу тим,хто потребує допомоги
«Рибка й Жаба»	Виховання щирих, доброзичливих відносин між друзями, розуміння того,що заздрість до добра не доводить
«Білка і Сойка»	Виховання бажання засуджувати погані вчинки,на які завжди чекає покарання

Самостійне створення казок дітьми дозволяє розвивати творчі здібності та зв’язне мовлення. Самостійне створення казки є першим кроком у розвитку мислення від живого, конкретного до абстрактного.

Діти молодшого шкільного віку люблять грати в дидактичні ігри, які розвивають логічне мислення, зорову діяльність, тому вчитель використовує такі дидактичні ігри: «З якої казки герої?», «Добери картинку», «Хто зайвий серед героїв казки?», «Полічи героїв казки», «Добре-погано».

Для запам’ятовування змісту казки педагог складає проблемні ситуації, які розвивають мислення і творче засвоєння знань. Вихід з проблемної ситуації активізують пізнавальну, мовленнєву, творчу діяльність дітей, тому педагог складає проблемні питання. Наприклад: Чому Буратіно не страшився Карабаса? Чому посварилися журавель та лисиця? Чому пригнічували гидке каченя?

Творчі вправи з казками грають велику роль і заслуговують на особливу увагу, тому що вони розвивають фантазію дітей, їх уяву, творче мислення та

зв’язне мовлення, а також формується у дітей вміння створювати нові ідеї, що спонукають до їх творчої активності. Роль вчителя бути в цей час креативним з творчим підходом до завдань. Творчі завдання можуть бути індивідуальними і колективними, які повинні бути новими, оригінальними та унікальними. Наприклад, «Вовк і семеро козенят»:

1. Розповісти казку по колу (кожен з дітей говорить 1-2 речення, інший продовжує).
2. Розіграти казку. Діти розподіляють ролі.
3. Розповісти про користь молока і про те, які страви з нього можна приготувати.
4. Придумування своєї казки «Мама ведмедиха і п’ятеро ведмежат (за аналогією).
5. Виготовлення костюмів-нагрудників «Сім’я ведмедів» (тканина, папір).
6. Розігрування придуманої казки.

Можна придумати інші творчі завдання, наприклад: чия пісенька звучить?; дізнатися казку за предметами; від точок –до казки (з’єднування точок, де дитина отримує малюнок героя казки або предмета з казки, згадує її і розповідає; продовж казку; намалюй казку; створи нову казку.

Окрім бесіди та читання, для ефективної передачі знань з літератури корисно використовувати також методи вправ, моделювання, гри та літературної творчості [2].

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, сучасна методика навчання має включати методи, що стимулюють емоційну залученість учнів та творчий підхід до виконання завдань. Важливим у цьому контексті є застосування методу моделювання у навчанні читання та літератури. До важливих методів навчання молодших школярів відноситься гра, яка є особливим способом моделювання проблемних ситуацій, в яких учасники виконують соціальні ролі відповідно до визначених цілей. Однак метод гри в рамках «Літературознавчої пропедевтики» використовується в

сучасних програмах навчання читанню та літературі недостатньо, хоча саме гра робить літературознавство в початковій школі більш цікавим [2].

Оскільки, вчителі початкових класів вдосконалюють свою майстерність, з кожним роком методи та прийоми роботи з казкою відкривають нові двері для нових інноваційних технологій. В молодшому шкільному віці велику роль відіграє гра, і тому казку можна поєднати з грою. Для цього педагог створює умови для взаємодій дітей в групі, вчить грати по правилам гри. Для ігрової діяльності потрібно створити предметно-ігрове середовище, тому що кожна дитина повинна бути забезпечена іграшками. Літературну творчість дослідники визначають як процес створення мовного твору (усного або письмового) відповідно до умов, мети та задуму (мовної ситуації та завдання) в широкому сенсі, або як створення учнем художніх творів (словесних, усних та письмових) у вузькому розумінні [15].

Так, учитель може запропонувати учням створити власну авторську казку, подібну до тієї, що була прочитана на уроці. Крім того, за останні десять років у початковій школі активно використовуються лего-технології, які сприяють плавному переходу від ігрової та предметної діяльності до навчальної.

Лего-конструювання на уроках літературного читання сприятиме розвитку комунікативних навичок учнів, їх умінь взаємодіяти з оточенням, приймати самостійні рішення, а також відкриває творчий потенціал дітей, допомагає розвивати навички конструювання, моделювання та базового програмування. Це також формує логічне мислення, мотивацію до вивчення літератури, сприяє створенню цілісного уявлення про навколишній світ і формуванню читацької компетентності [6].

Молодші школярі полюбляють гратися з конструктором LEGO, який плавно увійшов в життя дітей і допомагає донести головну думку казки. Під час конструювання розвивається дрібна моторика рук, зорова діяльність, логічне і просторове мислення. Кольорові деталі LEGO–конструктора допомагають фантазувати і моделювати, оскільки хоче цього дитина. Одним з прийомів по

роботі з казкою є завдання на створення будиночка до казки «Зайчикова хатинка», або будиночків з казки «Три порося», такий творчий підхід до роботи з казкою діти запам’ятають на довго. Прикладом використання Лего на уроках читання є гра «Завершення казки», де вчитель починає читати знайому казку, а завдання учнів – продовжити її і створити за допомогою конструктора сцену подій [6].

Практика в початковій школі показала, що основними формами роботи для формування літературознавчих уявлень є теоретичні хвилинки протягом уроку, виконання завдань з підручника та робочого зошита, ведення словника літературних термінів. Для цього використовуються підручники, хрестоматії, дитячі книги, наочні засоби, матеріали для практичних завдань, а також технічні засоби навчання, зокрема електронні презентації.

У зв’язку з викладеним вище, нами обґрунтовано конспект уроку літературного читання, який сприятиме підвищенню рівня читацької компетентності молодших школярів (додаток А).

Таким чином, проведена наукова розвідка показала, що формування основ читацької компетентності у молодших школярів буде результативним, якщо воно здійснюватиметься на основі виділення ключових ознак теоретико-літературознавчих понять у певній послідовності, що передбачає використання прийому порівняння народних і літературних казок, що сприяє застосуванню літературознавчих знань у практичній діяльності учнів. Важливим є застосування системного та особистісно-діяльнісного підходу, що стимулює активність учнів і включає різноманітні методи навчання.

ВИСНОВКИ

Систематизація й узагальнення результатів теоретико-експериментального дослідження формування читацької компетентності молодших школярів засобами казки дозволили зробити наступні висновки:

1. Визначено поняття читацька компетентність як здатність учня-читача мобілізувати та використовувати набір специфічних особистісних, когнітивних, естетичнокомунікативних і ціннісних механізмів для організації та здійснення ефективної естетичної взаємодії з художнім текстом. З'ясовано, що всі складові читацької компетентності тісно взаємопов'язані, а їх взаємодія веде до формування читацької компетентності молодшого школяра. Зауважимо, що результат цього процесу проявляється у наступних аспектах: стійкому інтересі до читання; усвідомленні літератури як мистецтва і науки; наявності основних навичок для сприйняття і розуміння творів різних жанрів, а також для висловлення обґрунтованих оцінок; здатності застосовувати набуті знання і вміння у власній літературній діяльності; розвитку творчих і літературних здібностей; формуванні системи цінностей та емоційно-ціннісного ставлення до світу, до інших людей і до себе.

2. Визначено концептуальні засади формування читацької компетентності молодших школярів. Нами виявлено, що формування читацької компетентності молодших школярів є важливим завданням початкової освіти, яке спрямоване на розвиток навичок свідомого, критичного й творчого читання. Цей процес ґрунтується на кількох концептуальних засадах, що поєднують сучасні педагогічні підходи, психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та цінності літературної освіти.

3. З'ясовано та обґрунтовано роль казки у формуванні читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку. Доведено, що казка відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні читацької компетентності дітей молодшого шкільного віку, адже це один із найбільш доступних та цікавих для

дитини жанрів літератури. Вона є універсальним інструментом розвитку не лише мовленнєвих та читацьких навичок, а й емоційного, творчого та соціального інтелекту.

4. Досліджено рівень сформованості читацької компетентності молодших школярів. За результатами діагностичного дослідження рівня сформованості читацьких умінь в учнів 3 класу, встановлено, що більшість, а саме 54% учнів мають середній рівень сформованості читацьких умінь, високий показник сформованості читацьких умінь мають лише 19,2%, низький рівень мають 26,8% учнів.

5. Розроблено методичні рекомендації з підвищення рівня читацької компетентності молодших школярів засобами казки. Таким чином, проведена наукова розвідка показала, що формування основ теоретико-літературознавчих понять у молодших школярів буде результативним, якщо воно здійснюватиметься на основі виділення ключових ознак теоретико-літературознавчих понять у певній послідовності. Це також передбачає використання прийому порівняння народних і літературних казок, що сприяє застосуванню літературознавчих знань у практичній діяльності учнів. Важливим є застосування системного та особистісно-діяльнісного підходу, що стимулює активність учнів і включає різноманітні методи навчання

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартишнікова І. А., Бартишніков О. О. Як навчити малюка 5-6 років читати? Тернопіль : Богдан, 2016. 322 с.
2. Бондаренко О. А. Формування читацької компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 5. С. 6-8.
3. Вакуленко Т. С., Ломакович С. В., Терещенко В. М. PISA : читацька грамотність. Київ : УЦОЯО, 2017. 123 с.
4. Вашуленко О. В. Зміст і структура читацької компетентності молодшого школяра. *Компетентнісні засади змісту освіти в 11–річній школі* : матеріали Всеукраїнської науково–практичної конференції (м. Київ, 3-4 березня 2013). Київ : Оберіг, 2013. С. 202-206.
5. Вашуленко О. В. Оцінювання читацьких компетентностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2007. № 12. С. 16-20.
6. Вашуленко О. В. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2017. № 1. С. 48-50.
7. Ващенко О., Свириденко С. Організація діяльності початкової школи. *Початкова освіта.* № 46. 2015. С. 2-4.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2018. 1728 с.
9. Волошина Г. Особливості уроків читання та літературознавча пропедевтика в початковій школі : навч. посібн. Умань : [б.в.] , 2011. 126 с.
10. Глиницька Л. В. Формування читацької компетентності молодших школярів. *Початкова школа.* 2012. № 8. С. 4-11.
11. Державний стандарт початкової освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text
12. Довгопола І. Формування літературної компетентності молодшого школяра. URL: http:// dovgopola03081981.blogspot.com
13. Дудкевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посібн. Київ : Центр

учбової літератури, 2012. 369 с.

14. Жиганова О. Навчання правильного, свідомого, виразного читання. *Початкова освіта*. 2017. № 4. С. 7-9.

15. Жовнір-Коструба С., Жовнір-Іватьо Н., Жовнір О. Читання і розвиток мовлення. *Початкова школа*. 2018. № 9. С.45-50.

16. Заїка О. Формування навички свідомого читання у молодших школярів як передумова успішного навчання в основній школі. *Українська література в загальноосвітній школі.* 2017. № 6. С. 11-14.

17. Закон України від 2017 року № 2145-VIII «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.

18. Залужна Н. І. Формування читацької компетентності учнів початкових класів: від теорії до практики. URL: https://ed.poippo.pl.ua/bitstream/022518134/989/1/%D0%97%D0%B0%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%BD%D0%B0.pdf

19. Карнаух Т. Г. Впровадження інтерактивних методів навчання на уроках читання. *Початкова школа*. 2008. № 11. С.5-8.

20. Коваль Г. Зміст та дидактична структура уроку читання в початкових класах : навч.-метод. посібн. Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. 184 с.

21. Коваль Г. П., Іванова Л. І., Суржук Т. Б. Методика читання : навч. посібн. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2008. 280 с.

22. Ковач А. В. Хила В. О., Мочан Т. М. Застосування технології швидкого читання у навчанні молодших школярів. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції* : тези доп. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачево, 25-26 жовтня 2018 р.). Мукачево, 2018. С. 175-176.

23. Ковтун О. В. Теоретичні аспекти поняття «загальномовленнєві уміння». *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2015. № 11-12. С. 200-209.

24. Концепція «Нова українська школа». URL: https://mon.gov

.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola.

25. Кохно Т. Літературне читання у 3-4 класах. *Початкова школа*. 2012. № 5. С. 4–6.

26. Коченгіна М. В. Мовно-літературна освітня галузь: актуальні аспекти формування читацької компетентності учнів за новим Державним стандартом : метод. посібн для вчителя початкової школи. Харків : ХАНО, 2019. 150 с.

27. Кравцова І. А. Розвиток мовленнєвих здібностей молодших школярів у театрально-ігровій діяльності. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2017. № 15. С. 378-383.

28. Кузьміна Н. Проблема підвищення рівня мотивації на уроках читання. *Початкова школа.* 2017. № 3. С. 26-27.

29. Купріянова В. В. Читацька компетентність молодшого школяра. *Початкова школа.* 2012. № 3. С.4-11.

30. Куріпта В. І. Нестандартні уроки читання. 1-2 клас. Харків : Основа, 2017. 203 с.

31. Куріпта В. І. Нестандартні уроки читання 3-4 клас. Харків : Основа, 2007. 160 с.

32. Мартиненко В. Реалії та перспективи розвитку читацької компетентності молодших школярів. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735223/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-177-181.pdf

33. Мартиненко В. О. Формування читацької компетентності молодших школярів. *Українська література*. 2013. № 4. С. 5-8.

34. Мхитарян О. Д. Формування читацької компетентності учнів у реаліях нової української школи. *Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. Теорія, методика і практика навчання*. 2022. № 4 (95). С. 69-82.

35. Науменко В. Оволодіння читацькою компетенцією. *Початкова освіта*. 2012. № 3.С. 40-42

36. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2023/12/PISA -2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf

37. Опалко Н. М. Формування читацької компетентності учнів початкових класів. URL: file:///C:/Users/q/Downloads/PP_1_2-39-43.pdf

38. Опалко Н. М. Формування читацької компетентності учнів початкових класів. *Педагогічний вісник*. 2022. № . С. 37-41.

39. Порядченко Л. Використання інтернет-сервісу доповненої реальності BlippAR як засобу формування читацької компетентності другокласників. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36456/1/L_Poriadchenko_I_Vdovyka_VISDRBZFCKD_2021.pdf

40. Розпорядження КМУ від 03.03.2023 р. № 190-р «Читання як життєва стратегія» на 2023-2032 рр. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalenniastratehii-rozvytku-chytannia-na-period-do-2032-roku-chytannia-iak-zhyttieva-s190- 30323.

41. Савченко О. Літературне читання: інтерактивні методи і прийоми. *Початкова школа.* 2017. № 4. С. 34-39.

42. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

43. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посібник для вчителя. Київ : Освіта, 2007. 334 с.

44. Свічкова Л. А., Бабенко Г. Я. Інтегровані засоби оволодіння читанням і грамотним письмом. *Початкова школа*. 2016. № 4. С. 322-330.

45. Скіпакевич О. В. Вчити емоційно правильно сприймати художній текст. *Початкова школа*. 2016. № 12. С. 17-30.

46. Скіпакевич О. В. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання. *Початкова школа*. 2016. № 4. С. 18-31.

47. Старагіна І. П., Терещенко В. М., Панченков А. О. Нова українська

школа: розвиток читацької компетентності в учнів початкової школи в системі інтегрованого навчання : навч-метод. посібн. Харків : Соняшник, 2020. 176 с.

48. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям: книжка у духовному житті дитини. Київ : Радянська школа, 1969. 246 с.

49. Утянська Т. С. Формування і розвиток читацьких компетентностей школярів. *Шкільний бібліотекар*. 2012. № 13. С. 20-22.

50. Фасоля А. Літературна освіта : компетенції, компетентності, знання, уміння. URL: http://ozonlit.org/literaturna–osvitakompetentsiji–kompetentnosti–znannya–uminnya–navychky–2/

51. Фенцик О. Методика аналізу ліричного твору на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2012. № 12. С. 19-23.

52. Хорошковська Т. П. Вимірювання читацької компетентності в учнів у контексті міжнародних досліджень. URL: https://lib.iitta.gov.ua/713609/1/

53. Явоненко М. В. Система творчих завдань між предметного характеру як засіб розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів : автореф. дис… к. пед. наук : 13.00.09 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2017. 21 с.

54. Яценко Т. О. Компетентнісний підхід як основа модернізації шкільної літературної освіти. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/162001468.pdf

55. Яценко Т. О. Розвиток читацької компетентності учнів в умовах інформаційного суспільства (застосування варіативних форм організації літературного навчання). URL: https://lib.iitta.gov.ua/.pdf

56. Яценко Т. О. Розвиток читацької компетентності учнів ліцею у контексті нової парадигми шкільної літературної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка.* 2019. Вип. 3 (326). С. 183-190.

57. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2016. 360 с.

58. Яцента Л. Формування якостей читання як методична проблема.

Початкова школа 2008. № 9. С. 3-6.

59. Fisher D., Frey N., Hattie J. Visible learning for literacy : Implementing the practices that work best to accelerate student learning. Thousand Oaks :Corwin Literacy, 2016. 255 p.

60. How to write a fairy tale that enchants your readers. URL: https://jerichowriters.com/how-to-write-a-fairy-tale/

61. Toshtemirova G. Formation of reading competence of primary school students. URL: https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2019/10/Full-Paper-FORMATION-OF-READING-COMPETENCE-OF-PRIMARY-SCHOOL-STUDENTS.pdf

62. The intertextual use of the fairy tale in postmodern fiction. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/154424464.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Тема: Приятеля легше знайти, ніж зберегти. В. Сухомлинський «Кінь утік».

Мета: сприяти засвоєнню основної теми оповідання: вдосконалювати навички виразного читання тексту; залучати школярів до міркування щодо проблем дружби; формувати вміння висловлювати власні оцінні судження про вчинки героїв; виховувати потребу у справжній дружбі.

Обладнання: мультимедійна презентація, картки з прислів'ями, вирізані долоньки, чарівний кубик, клубочок ниток, мікрофон.

Тип уроку: Урок засвоєння нових знань.

Хід уроку

І. Організаційний момент.

- Погляньте на мене, на наших гостей, один на одного, усміхніться. З цих промінчиків добра, що заіскрились на ваших обличчях, ми розпочнемо урок.

ІІ. Повідомлення теми та мети уроку.

- Тема нашого уроку: Приятеля легше знайти, ніж зберегти. В. Сухомлинський. «Кінь утік».
- Сьогодні на уроці ми виконаємо артикуляційну гімнастику, познайомимось з новим твором. При цьому будемо мислити, міркувати, доводити, обґрунтовувати, робити висновки, попрацюємо в групах, парах. І, звичайно, знайдемо хвилинку для відпочинку.
- Що ви очікуєте від уроку? Яким він має бути?

ІІІ. Артикуляційна гімнастика.

1) Вправи для артикуляції.

- Кожну вправу будемо виконувати 3-5 разів.

а) Вправа «Вдих-видих».

- Сядьте рівно. Спокійно вдихніть через ніс, і видихніть через ротик.

б) Вправа «Голочка».

- Рот закритий, напруженим язичком опираємось то в ліву, то в праву щоку.

в) Вправа «Коник».

- Присмоктати язик до піднебіння і цокати голосно і сильно.

г) Артикуляція голосних звуків.

- Проартикулюйте голосні звуки без голосу [а, о, у, е, и, і]

д) Робота з таблицями

- Проспівувайте пісенькою про дружбу склади.

2) Скоромовка

(Записана на мультимедійній дошці)

Ось збирала Маргаритка
маргаритки на горі.
Загубила Маргаритка
маргаритки у дворі.

- Прочитайте скоромовку мовчки, повільно, швидко, скоромовкою.
- Прочитайте скоромовку по одному.

Дякую. Молодці. Поаплодуйте собі.

IV . Перевірка домашнього завдання .

Для перевірки домашнього завдання до нас на урок знову завітав кубик. (Кубик, на якому фото Сухомлинського; записи: вчитель, директор; народився, навчався, звання, твори, чого вчать твори В. Сухомлинського.)

Кубик, дітки, не простий,
кубик, дітки, чарівний.
Він доріжки прокладає,
знання ваші перевіряє.

- Увага. Аналізуємо завдання чарівного кубика.

а) Робота з кубиком. (Показ портрету В.В. Сухомлинського.)

- Хто це?

(Показ слів: дата народження В. О Сухомлинського.) Що ви можете сказати про це? (Показ слів: учитель, директор) (Показ слова: твори.)

- Чого вчать твори В.Сухомлинського?

б) Читання оповідання «Гарні не красиві слова , а красиві діла».

(Робота в групах)

Перевіримо твір «Гарні не красиві слова, а красиві діла» в групах.

1 група: Читання оповідання «ланцюжком». Відповіді на питання.

2 група: Переказ тексту по частинках. Відповіді на питання.

3 група: Зачитування плану до оповідання. Відповіді на питання.

Дякую. Молодці. Якщо сподобалась вам відповідь вашої групи погладьте свого товариша по плечу.

V. Зорова гімнастика.

(З таблицями, на екрані.)

VI. Робота на твором В. Сухомлинського «Кінь утік».

- Сьогодні на уроці ми опрацюємо ще одне оповідання В. Сухомлинського «Кінь утік» і на прикладах його героїв спробуємо з'ясувати, що означає слово дружба.

1. Гра «Передбачення». Робота над заголовком.

- Прочитайте заголовок. Чому кінь міг утекти, на вашу думку?

2. Підготовка до читання нового твору.

- Давайте спочатку навчимось правильно вживати слова, які зустрічаються в цьому тексті.

а) Словникова робота. Читання пірамідок слів.

це	далі
кінь	подив
Петрик	вітали
таємниця	намалював
вогнегривий	розголошуєш

- Прочитаємо «луною» за вчителем.
- Прочитайте найкоротше слово.
- Прочитайте найдовше слово.
- Прочитайте усі іменники.
- Прочитайте усі дієслова.
- Прочитайте слово, в яке заховалося два інших .

3. Читання тексту вчителем

- Прослухайте оповідання «Кінь утік». Скажіть, які почуття вас охопили? (Читає вчитель.)

4. Читання мовчки.

- Прочитайте мовчки і підготуйтеся до аналізу твору.

5. Аналіз змісту оповідання.

- Як ви гадаєте, Віталик поступив правильно?

Вчитель: Добре. Дякую.

- Тепер оцініть вчинок Петрика.

Вчитель: Зрозуміло. А чи хотіли б ви брати участь у подіях, зображених в тексті? Гаразд. Давайте трішки відпочинемо.

VII. Фізкультхвилинка.

Вчитель:

- Встаньте в коло.

Всі разом:

- *Ми усі одна сім'я: він, вона, і ти, і я*. (*Показують руками.*)

Вчитель:

Усміхнись, тому, хто зліва,
усміхнись тому, хто справа.(Усміхаються.)
Ти погладь того, хто зліва,
Ти погладь того, хто справа. (Гладять.)
Ущипни, того, хто зліва,
Ущипни того, хто справа. (Щипають легенько.)
Насвари того, хто зліва,

Насвари того, хто справа. (Сварять.)

Усміхнись, тому, хто зліва,

Усміхнись тому, хто справа. (Усміхаються.)

Всі разом:

- *Ми усі одна сім'я: він, вона, і ти , і я.*

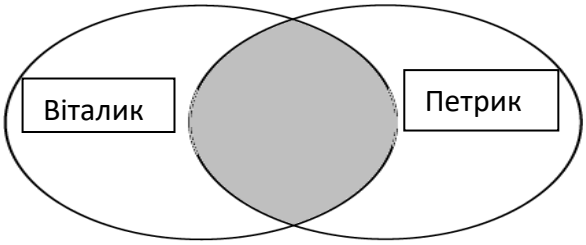
6. Вибіркове читання.

- Скажіть , який урок тривав в класі? Доведіть це рядками.
- Як учитель оцінив вчинок Віталика? Прочитайте.
- Як однокласники відреагували на цю ситуацію? Прочитайте.
- Правильно. А як ви гадаєте: сам Віталик зрозумів свій вчинок?
- Що можете сказати про Петрика? Який він?
- Добре. Дякую.

7. Робота над малюнками. Складання картки за діаграмою Бета.

(Робота в парах.)

- Розгляньте малюнок. Розпізнайте на ньому дійових осіб і складіть картку персонажів за діаграмою Бета. Записати , що відмінне у кожного з хлопців, що спільне.

- Що відмінне у хлопчиків?
- Що спільне?
- Ви вважаєте їх друзями?
- Згідна.

8. Творча робота.

- Змініть кінцівку та вчинки героїв, попрацювавши в групах.

1 група.

- Хто у вас сьогодні лідер?

Розповідь лідера.

(Уроки скінчилися. Хлопчики пішли додому. Пообідавши, вирішили відпочити. Петрик вийшов на двір і побачив біля свого під'їзду Віталика. В руках у нього були ковзани.

- *Пробач мене, будь ласка, Петрику. Бери ковзани і катайся.*
- *Бери вогнегривого коня.*

Хлопчики весело провели час.)

2 група. (Сценка.)

Автор: На перерві Віталик підійшов до Петрика.

Віталик:

- *Давай коня.*

Петрик:

- *Утік кінь. (Відходить в сторону.)*

Віталик:

- *Зачекай . Пробач мені, будь ласка. Бери ковзани.*

(Петрик спочатку не хоче, думає, потім бере ковзани, жме руку.)

Петрик:

- *Бери коня. (Обнімаються.)*

Вчитель:

- Браво, хлопчики! Отож, що таке дружба, чому кожна людина прагне знайти друга, чи задоволені стосунками, які склалися у вас з друзями, що треба зробити, щоб з вами захотіли дружити, ми з'ясуємо після того, як відпочинемо. Виконаємо зарядку для очей.

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Розповідь про друзів.

- Які асоціації у вас виникли зі словом друг? Хто може бути другом?
- Я зрозуміла, у вас є друзі. Розкажіть нам про них.

Діти:

- *(Моїм найкращим другом є мама...).*
- *(У мене є друг песик…)*

2. Загадки про друга.

- Хто може загадати загадку про друга?

Діти:

(У мене є друг. У нього… Відгадайте, хто він.)

- Хто може за допомогою жестів і міміки показати свого друга.

(Виходить учень і показує.)

3. Ситуації.

- Сьогодні ми на прикладі Віталика та Петрика довідались про одну неприємну ситуацію з друзями. На жаль подібні ситуації бувають дуже часто. Розглянемо деякі з них.

1) Ситуація 1.

До Ігоря в гості прийшов Володя.

- Вмикай телевізор! Наші грають у футбол!
- Не можу. На завтра не підготував читання.
- Закінчуй ти свої уроки! Пропустимо перший період!
- Вибач, Володю, не можу, – сказав Ігор.
- Ех ти, а ще друг називаєшся!
- Що порадимо хлопчикові?

(Відповіді дітей.)

2) Ситуація 2.

Пролунав дзвінок. Школярі взяли свої сніданки і вийшли на перерву. Біля вікна стоять Олег і Денис. У Олега смачний бутерброд. Денис стоїть і дивиться у вікно. Він. забув свій бутерброд.

- А як би ви вчинили в цій ситуації?

(Відповіді на питання.)

3) Ситуації різні. Закінчіть речення:

Друг впав у калюжу.

Мій друг сказав вчителю неправду…

4. Гра «У залі суду».

- Чи засуджуєте ви вчинок Віталика? З'ясувати це нам допоможуть два капелюхи: світлий – захист, темний – осуд. (Діти кладуть фішки у відповідний капелюх).

VIII. Творча робота.

1. В гостях у казки (Робота в парах.) *(Заходить під музику Шапокляк і танцює.)*

Вчитель:

- Пані Шапокляк, чого ти так розійшлася?

Шапокляк:

- Ой, бідна я бабуся. Я прийшла до вас бо, мені потрібен помічник. Зараз я виберу кого-небудь з вас. Я буду задавати питання, а ви відповідайте так: якщо згідні зі мною, то піднімаєте зелену долоню, яка у вас на партах, а якщо ні – червону.

Завдання:

1) Якщо ваш друг ішов по слизькій дорозі і впав потрібно сміятися ?

2) Якщо у вашого друга день народження, потрібно подарувати йому те, що валяється вдома?

3) Якщо ваш друг захворів, потрібно провідати його?

4) Якщо товариш не згідний з вашою думкою, потрібно його побити? (Ану піднімай червону!)

- Я думаю , чому в мене не було друзів. Добре. Що прийшла до вас. Піду задумаюсь над цим. До нових зустрічей! Хоча, можливо ще побачимось.

Вчитель:

- Моє серце сьогодні зраділо. Адже ви не підтримали поради Шапокляк. І я переконуюсь, що ви в мене найдобріші діти. Ви зрозуміли, що треба робити, щоб мати справжніх друзів. Я хочу запропонувати скласти обіцянки друзів.

2. Обіцянки друзів. (Робота в групах.) *(На партах аркуші пишуть.)*

Вчитель:

- Що потрібно робити, щоб усі захотіли з вами дружити?

3. Робота з прислів’ями.

- Здавна наш народ дотримується традицій культурного спілкування. З цього приводу про дружбу складено багато прислів’їв. Зачитайте частини прислів’їв, а тоді з’єднайте.

(Частини прислів’їв на дошці.)

Людина без друзів,	пізнаєш друга.
Дружба – як дзеркало:	а той, хто правду каже.
Як прийде туга,	що дерево без коріння.
Не той друг, хто медом маже,	а всі за одного.
Один за всіх,	розіб’єш – не складеш.

- Якою темою можна об’єднати ці прислів’я?

(Про дружбу.)

4. Гра «Сенкан».

- Складемо «сенкан» до слова дружба.

(Що?)	Дружба.
(Яка?)	Міцна, надійна.
(Що робити?)	Допомагати, підтримувати.
(Як?)	Чесно, весело, щиро.

5. Гра «Чарівний клубок».

- Одну людину можна зламати, а от колектив - ні, бо в ньому всі живуть за правилами один за всіх, а всі за одного.

Станьте в коло. Гра « Чарівний клубочок». Намотуючи на пальчик нитку клубка , назвіть риси характеру свого друга.

Діти: (Доброзичливий, добрий, скромний, мудрий, щедрий, ввічливий, чесний, відповідальний, співчутливий…)

Ворухнемо нитку. Що утворилось? *(Міцне коло.)*

- Шкільна дружба найсильніша. Тому я бажаю, щоб ваша дружба була міцною. І тоді і наша школа буде схожа на школу радості.

VIII. Підсумок уроку. Гра «Мікрофон».

- З яким твором В. Сухомлинського ми сьогодні познайомились?

- Чого вчить нас оповідання В. Сухомлинського?
- Що найбільше вам сподобалось на уроці?
- Кому подякуємо за урок?

IX. Домашнє завдання.

Навчитися виразно читати оповідання; підготувати переказ оповідання; придумати продовження до оповідання.

Декларація академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Лебідь Ольга Володимирівна, студентка 2 курсу, заочної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньої програми «Початкова освіта», адреса електронної пошти _____

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Формування читацької компетентності молодших школярів засобами казки» відповідає академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ Лебідь О. В.

_____ Самсонова О. О.